BURSA
Halkevi Neşriyatı : 14

A. RIZA YALGIN

ANADOLUDA
TÜRK DAMGALARI

Damgalar, Enler, İmler üzerinde Bursanın değeri

Bursa Yeni basımevi
1943

R. YALGIN'IN

Şimdiye kadar çıkan eserleri

1 — Malûmatı Medeniye Dersleri
2 — İzmirde Doğan Şeref (Piyes) perde, 3
3 — Cenupta Türkmen Oymakları kısım 1
4 — » » » » 2
5 — » » » » 3
6 — » » » » 4
7 — » » » » 5
8 — Çukurova Halk Terbiyesinc
9 — Cenupta Türkmen Çalgıları

[Bu seri neşriyatı 500 den fazla basılmadığı ... vcudu yoktur.]

Basılacak eserler

1 — Cenupta Türkmen Oymakları Kısım 6
2 — » » » » 7
3 — Oğuz Pehlivan [Yürüklere dair] Piyes
4 — Yürüklerde Dokumacılık [Renkli Dokumalar Albümü]
5 — Uludağ Obaları [Tetkik Seyahatları]

1.500 —

Hata - Savap cetveli

Sahife	*Satır*	*Yanlışlar*	*Doğrusu*
12	4	bir pire	bir yire
19	27	Oğuz	Uğur
25	21	doğusunda	batısında
38	25	İranca	Farsça
49	5 [Tahşiye]	Oyuklar	Oymaklar
68	23	Asalı	Aseli
76	1 [Tahşiye]	Kazısını	Kazısını
78	13	Pr.	Prf.
81	18	olara	olarak

Bir, İki Söz

Demirden yapılmış ve kızdırılarak atların, büyük baş hayvanların sol sağrılarına vurulan işaretlere «Damga» , koyun keçi gibi küçük baş davarın kulaklarının çentilmesine «En» , ev eşyası ile daha başka takımların ve dokumaların üzerine dokunan veya dikilen yahut boyanan alâmetlerin adına Anadoluda «İm» denir. [*]

Çok yazık ki : Yurdumuzun her köşesini göremedim. Yalnız : Güney ve doğu güney vilâyetlerimiz ile Uludağ çevresi araştırmalarım bana; Türk Folklör ve Etnoğrafyasının büyük bir bütün olarak yurdumuzun her köşesinde hâlâ yaşamakta olduğu kanaatini vermiştir.

Bu sarsılmaz inancım ile yurdumuzun her bucağında binlerce milli materyâl bulunacağına eminim. Yirmi beş seneyi geçen bu çalışmalarım yurdumuzun bu uğurda didinecek gençlere bağrını açmış olduğunu ve Türk gencini sür'atle beklediğini bir defa daha söylemek isterim.

Bitmez tükenmez bir kitap halinde olan Türk halkı arasında bugün bile tam manâsile yaşayan «Türk ve Oğuz» damgalarının toplanarak ilim âlemine yayılmasının ne kadar değerli bir çalışma alanı olduğunu söylemeğe bilmem lüzum varmıdır?

Ben kendi hesabıma uğradığım yerlerde bu işten bir an bıkmadım, bulduğum her şeyi topladım fakat bu işin bir kişinin bin kişinin toplamasile sona erecek küçük bir iş olmadığını unutmamak gerektir.

Halkiyat çalışmalarında bilhassa; damgaların pek büyük rolü vardır. Her hangi bir mıntakada elde edilen

---

[*] Çukurovada, İmiere "Yarış„ dahi denir.

Damgalar, İmler, Enler bize: O bölgeye konmuş halkın genel hüviyetini verecektir. Bu itibarla Anadolunun bütün damgaları toplanacak olursa, Karanlıklarda kalan bir çok tarih ışıkları parlıyacak ve yurdumuzun bilinmedik pek çok tarafları aydınlatılmış olacaktır sanırım.

İşte ben, bu tatlı emellerim ile bu alanda çalışacaklara ilk örneğimi sunuyor ve bunda görülecek kusurlarımın başlangıç olmasına bağışlanmasını dileyorum.

R. Yalgın

Damga Örnekleri

— I —

Bursa ve çevresinde rastladığımız **Türk ve Oğuz Damgaları** üzerinde incelemeler yapabilmek için bu damgaların temellerini hazırlıyan neşriyatı görmek lâzımdır.

Bu neşriyatın başında, büyük Türk âlimi Kâşgarlı Mahmudun **«Divanü Lûgat - it Türk»** adlı değerli bir eseri vardır. [*] Sayın Türk âlimi bu kitabında damga bahsine girerken :

«**Oğuz ; Bir Türk bölüğüdür. Oğuzlar Türkmendirler. Bunlar yirmi iki bölüktür ve her bölüğün ayrı bir belgesi (Damgası) ve hayvanlarına vurulan bir alâmeti vardır. Birbirlerini bu belgelerle tanırlar**» der.

Burada görüyoruz ki , Türk Oğuz damgaları yalnız hayvanların işareti değil adeta cemiyetin de birer alâmetidir. Vaktile her Türk mutlaka kendisini ve bağlı olduğu oymağını bir belge ile tanımıştır.

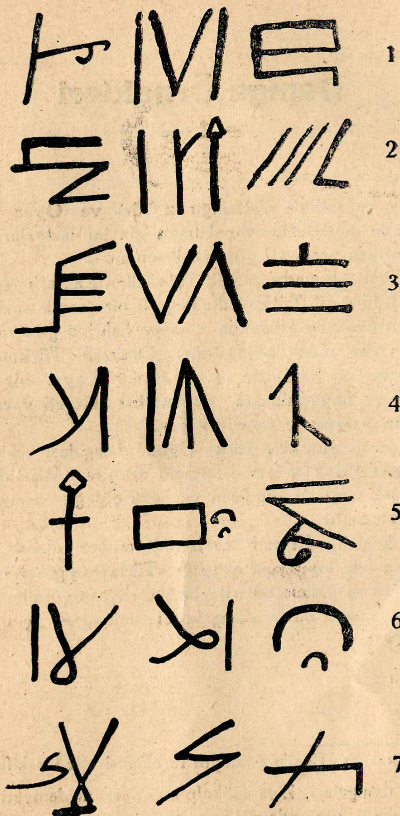
Bu büyük âlimin XI asır sonlarında arapca olarak yazdığı ve Araplara bile tanıtmağa çalıştığı **«Türk Damgaları»** nı, boyların bu arada aldıkları adlarile birlikte aynen görelim. Çünkü, Bu görgümüz bize Bursa damgalarını mukayese için faydalı olacaktır. [**]

---

[*] Bakınız: Bay Besim Atalayın tercümesi cilt 1 sahife 55

[**] Bu damgaları, Ziya Gökalp'in «Türk medeniyeti tarihi» adındaki kitabında da buluruz.

1 2 3

Klişemizdeki damgaların adları

	1	2	3
1	Kınık	Kayığ	Bayundur
2	Bügdüz	Bayat	Yazgır
3	Üregir	Tutırka	Ulayundluğ
4	Ivva - Yıvva	Salgur	Afşar
5	Eymür	Karabölük	Alkabölük
6	Tüger	Beçenek	Çuvaldar
7	Begtili	İğdir	Çepni

Not : Bu adları Cami-üttevarihde de görürüz.

Damga Örnekleri

— II —

Elimizde bulunan değerli örneklerden ikincisi ise; Topkapı saray hazine kütüphanesinde 1523—1524 numarada kayıtlı iki ciltlik **«Hünername»** adlı kitaptadır.

Bu eserin ikinci cildi malûmdu, hattâ bu cilt bir kısım Avrupa sergilerinde de teşhir edilmişti. Fakat birinci cildi yakın günlere kadar nerede olduğu belli olmıyan bir sır, daha doğrusu işaretleri kaybolmuş bir define gibi bütün dünyanın meraklı âlimleri tarafından aranıyordu.

1933 yılında Tanrı razı olsun, Topkapı saray müzesi sayın müdürü Tahsin Öz bu hazineyi buldu ve Türklüğe armağan etti. [*]

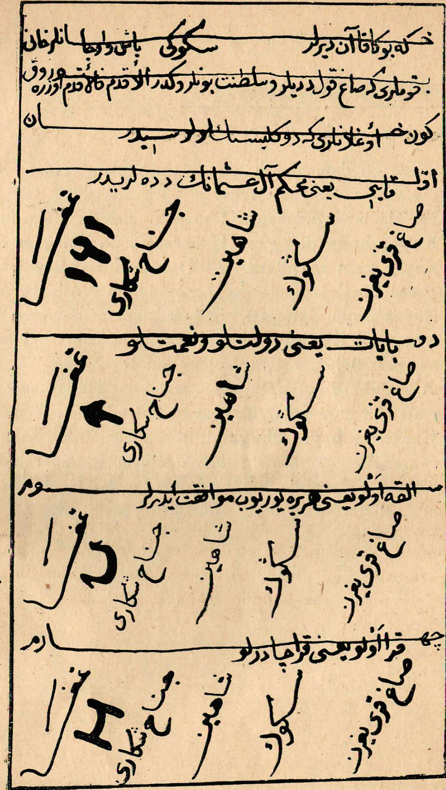
Yazıldığına göre . Bu kitabın manevî kıymeti kadar maddî kıymeti de büyüktür. Altun işlemeleri ve cildinin tezhip san'atı görülecek ve saatlarca üzerinde durulacak kadar değerliymiş.

Mehmet oğlu Bosnalı Sinan adında bir adamın kopye ettiği «Hünername»de rastlanan Türk Oğuz damgalarının bu suretle bir kısmını olsun göz önünde bulundurmuş oluyoruz. Zira bu gün bu eser İstanbulda değildir. Zamanın nezaketi dolayisile saklanmıştır. [**]

---

* Oku :—Tarih-i Osmanî encümeni mecmuası sayı2 sahife 103. de Ahmet Tevhit beyin birinci cilt için yazdığı yanlış lâkin : Hasretli bir makalesini.

[**] Bay İbrahim Hakkının Yedigün mecmuasında çıkan makalesinden istifade edilmiştir.

Hünernameden bir sahife

Günhan Oğulları :

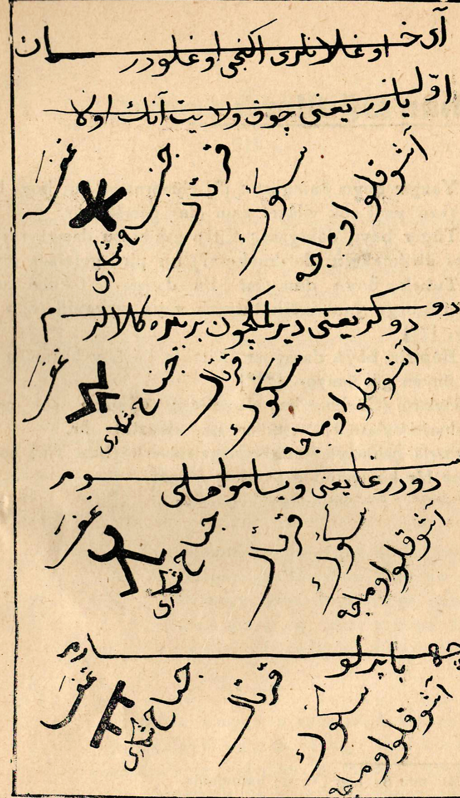
Hünername bu damgalar hakkında daha bazı izahat vermiş ise de, biz yalnız damgaların hangi Türk boylarına ait olduğunu yazmakla iktifa edeceğiz. Damgalar sırasile şunlardır :

1 — **Kayiğ boyu damgası,** Hünername bu damgayı yazarken : «**Kayiğ yani muhkem Al-i Osmanın dedeleridir**» diyerek damganın Osman oğullarına ait olduğunu tasrih etmektedir.

2 — **Bayat boyu damgası** : Hünerdame bu damgayı takdim için «**Bayat yani devletlu ve nimetlü**» ünvanını kaydederek Bayat boyunun mühim bir boy olduğunu teyit eder.

3 — **Alkaevlu boyu damgası** : Bu boyu Hünername «**Alkaevlu yani her yere yürüyüp muvafakat ederler**» demektedir.

4 — **Karaevlu boyu damgası :** Kitap bu Türk boyu için sadece «Karaevlu yani Kara çadırlu» tabirini kullanarak dolayisile Anadoluda «**Karalar**» adını taşıyan oymakların bu ismi çadırlarının renklerinden almış olduklarını tayin eder.

Hünernameden bir sahife

Ayhan Oğulları :

1 — **Yazgır boyu damgası :** [*] Hünername bu boy hakkında «Yazır yani çok vilâyet anın ola» demektedir.

2 — **Tüger boyu damgası :** Kitap sahibi bu damgayı «Düger yani dirilmekçin (derilmekçin?) bir pire gelalar» diyor.

3 — **Tutırka boyu damgasi :** Bu damgayı takdim eden müellif «Dudırga yani mülk tutmak veya mevahili (?) » demektedir. [**]

4 — **Bapırlu boyu damgası:** Kitabta bu boy hakkında fazlaca bir ünvan görülmiyor. [***]

Sağ boyların (Günhan) kuş alâmetleri; «**Şahin**» sol cenah yani Ayhan boylarının kuş adları ise, «**Kartal**» dır.

Bu itibarla Şahin ve Kartal damgalı eserler bize Türk boylarının ayrı bir hüviyetini de vermiş oluyor.

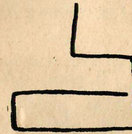
[*] Metinde bu boy (Yazır) halindedir.
[**] İtizar: Klişe kopye edilirken her nasılsa aradaki(mülk tutmak) cümlesi bir hata neticesi olarak yazılmamıştır itizar olunur.
[***] Divanü lügat-it Türk'te böyle bir boy adı yoktur.

Damga Örnekleri

— III —

A : Burada sunduğum şu dört damgayı Gaziantebin cenubunda iskân Türkmenleri arasında bulmuştum. [*]

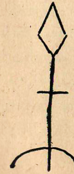
Türkmenler bu damgaların adlarını bilmiyorlardı. Yalnız bunları aşı boyası (kırmızı toprak boya) ile ev dıvarlarına çiziyorlar ve bu belgeleri birer şifa alâmeti olarak kullanıyorlardı. Bursa damgalarını incelemiye başlamadan önce bunları da şöyle bir gözden geçirelim.

«Bayundur» belgesine çok benzerlik gösteren bu damgayı : Elbeyli aşireti dıvarlardan başka; başa geyilen terliklere de çizer ve güneşin kızgınlığına karşı bir tılsım yerine kullanır.

«Çuvaldar» belgesine benzeteceğimiz bu damgayı da Elbeyliler arasında gördüm. bu belge, hem dıvarlara ve hem de güneşin tesiri için başa geyilen terliklere ve bazı çift âletlerine de çizilmektedir.

«Eymür» damgasına az farkla benzeyen bu damgayı: Elbeylilerden mâdâ diğer yerli köyler Türkmenlerde de gördüm. Bu damga, hastalıklarda şifa, dıvarlarda ve ev eşyalarında mukaddes bir süs ve nazar tılsımı olarak kullanılmaktadır.

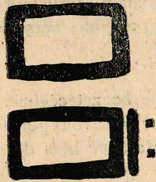
[*] Bakınız; Cenupta Türkmen oymakları(kısım 1 S. 25)

Biraz «**Salgur**» belgesine benzeyen bu işareti : İskân Türkmenleri; hastalıklar, ev eşyaları ile dıvar tezyinatında kullanmaktadırlar.

B : Yukarıda gördüğümüz dört damgadan sonra; Adananın Seyhan ırmağı doğu kenarına geçelim. Bu ırmağın kavşudundan Karsantıya kadar devam eden su boyuna : **Karalar, Karalar bucağı, Kara Hacılı** adı verilmiş ve bu bölgeyi, **Karalar aşireti** iskân yurdu edinmiştir.

Bu oymağın yurdu olan Seyhan ırmağının doğusunda ve Adanaya yirmi kilometre mesafede Camili adında bir köy vardır. Bu köyde define aramak maksadile kayalar arasında çok önce kapanmış bir mağara açılmıştır. Bu mağaranın kıble yöneminde Ahmet adı ile bir kelimei tevhit yazısı arasında üç damga görülmüştür. [*] Birinci damga ile ikinci damga arasında pek az fark olduğundan bu iki damgayı bir arada görebiliriz.

Boyları (O. 20×O. 13) olan damgalardan birincisi : Gayet sade bir mustatil; ikincisi ise : Mustatilin sağ tarafına çizilmiş bir hat ile iki noktadan ibarettir. [Bu aşiretin kullandığı kara çadırların biçimi de bu damga ile ilgilidir.] Divanü Lügat-itürkte gördüğümüz «**Kara bölüklü**» belgesi ve bu iki damga arasında mühim benzerlık vardır. Hele bu bölgeye Karalar oymağının yerleşmiş olması, damgaların mutlaka Kara bölüklü damgası bulunduğu kanaatini kuvvetlendirmektedir.

Ayni mağarada kelimei tevhidin 35 – 40 santim sol tarafında kayaya kazılmış olan üçüncü damganın durumu şudur. O.16×O. 17 ölçüsünü veren bu damgaya bazıları put demek istemiştir. İslâm akidelerini temsil eden kelimei tevhidin yanında böyle

[*] Bakınız Bozkurt mecmuası sayı : 8 Sahife 181

bir put tasvirinin bulunmasına imkân yoktur. O halde bu belge de mükemmel bir Türk damgasından başka bir şey değildir.

Bir kılınç kabzesine uymakla beraber bu işaret; «**Eymür**» boyu damgasına da pek benzemektedir.

Bu mağarada görülen damga ve yazılardan başka, kelimei tevhidin sonunda şöyle bir (qll) alâmet daha vardır. Ben bunu bir tarih zannettim.

Eğer bu işaret; dokuz yüz onbir hicrî terihini gösteren hakikaten bir rakam ise : Ozamanlarda Seyhan boyunca konar göçer olan Karalar aşireti bu mağarayı bir kışlak camisi halinde kullanmış olabilirler.

Böyle olmayup ta, bu işaret bir belge ise : Dıvardaki **Bayat boyu** damgasının ters çizilmiş örneginden başka bir şeye benzetilemez.

C : Mühim bir damgamız daha var. Bu damga Mersin - Silifke yolu üzerinde Korikos ve Alausa harabeleri arasında kışlıyan, Bulgar dağı oymaklarından Ayaş obasının bu civanda kayalar arasında kışlak olarak kullandıkları **Artıklı** adlı yerde yirmi yaşlarında bir delikanlının kasketi içine parmağile ve aşı boyasile çizilmiş gördüm. [*]

Bu belge : **Artıklı** damgasının tıpkısıdır. Millî tarihimizin baş sahifelerinde yer bulan Türkmen Artıklıların bu işareti; divanda en çok Kayığ damgasına benzemektedir.

Kâtip Ferdinin Mardin tarihinde [**] bu damganın Mülük-i Artukiyeden Hüsamettin Timurtaşın parasında aynen bulunduğu yazılmıştır. [***]

[*] Bu kasket satın alınmış ve hususî kolleksiyonuma girmiştir. Okuyunuz : Içel mecmuası, sayı 27 sahife 7

[**] Ali Emiri neşriyatından Nevadirü-l Eslaf külliyatı sayı : 4 sahife 18

[***] Hüsamettin Timurtaş : 516–547 hicri yıllarında kendi namına paralar basmıştır. (Müzei hümayun Meskûkâtı Türkmaniye kataloğu, sahife : 25) Eser : İsmail Galip

D : Gaziantep bakal esnafı; mahra ve külek adını taşıyan tahtadan yapılmış bir takım kaplara sahiptirler. Her esnafın kendine mahsus anadan babadan kalma birer damgası da vardır. Her bakal damgasını demirci dükkânında kızdırarak tahtadan yaptırmış olduğu kaplarına basar.

Antepte tesbit ettiğim bu damgalardan 52 tanesini «Türk tarih, Arkeologya ve Etnoğrafya» dergisinde neşretmiştim. [*]

O makalemde Antep damgalarını izah etmeden önce ayrı bir damga daha vermiştim.

Bu damga; Adanada Orizdibak karşısında bakal Cumalının atının damgasıdır. Cumalı bu atı Çarşamba kazasından getirtmiş olduğunu ve damganın orada vurulmuş bulunduğunu da ilâve etmiştir. Şu halde, Karadeniz sahillerinde de Türk damgalarını bulmak mümkündür.

Cumalıya damganın adını bilip bilmediğini sorduğumda bu zat sadece biz bu damgaya «rahvan imi deriz» dedi ve başka bir şey bilmediğini söyledi.

Cumalının atının sol sağrısında gördüğümüz bu belgenin ortasındaki çizgi olmamış bulunsaydı Afşar damgasına benzetebilirdik. Fakat; damganın bir aynını Deniz müzesinde saklı olan ve bir el resmi ilâvesile Barbarosun bayrağında da görüyoruz. Bu damga tanımadığımız ve belgesini görmediğimiz daha başka bir Türk boyunun da damgası olabilir.

[*] Dergi : III (Sene 1939 sahife 193) bunlar Bursa damgalarına pek benzemediği için kılişeleri kitabın son bahsi içine yalnız şekilleri görülebilmesi için konulmuştur.

Damga ve Motif Örnekleri

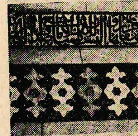
— IV —

1 — Anadoluda im veyahut da yanış adını alan kilim, halı, ev eşyalarıyla mutbah kapları ve Mimarî yapılar hatta düğün kapuları, düğün bayraklarında görülen motiflerimiz, değerli Türk damgalarının ana çizgilerini yaşatmakta olduğu muhakkaktır.

Bunlardan Torosların Aladağ yaylalarından kışlaya dönmekte olan Bakşiş oymağına bağlı bir göç fotoğrafında gördüğümüz kilim, örtülerin motifleri arasında Oğuz boyu damgalarından bilhassa Bayat damgası bariz bir surette göze çarpar.

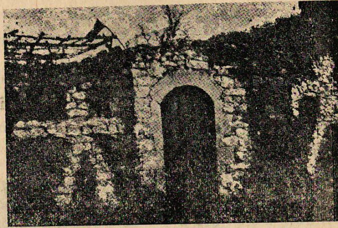

2 — Anadolunun bir çok Selçuk, Osmanlı yapılarında gördüğümüz motifler ve istalaktitler, Türk damğaların dan pek çoklarını açık bir surette taşımaktadır. Şurada bir örnek olarak sunduğumuz klişe; Adanada Ulucaminin kapusu üzerindeki; Mimarî Söğedir.

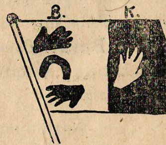
Buna bazıları lâle demek isterler. Halbuki Türk mimarları pek mükemmel lâle çizmesini de bilirlerdi, ileride ve Bursa damgaları arasında lâleleri de göreceğiz. Adana ulucaminin bu motifleri lâle değil tam manâsile **Bayat** damgasının kompoze edilmiş bir sanat eseridir.

3 — İmler arasında Kilis'te bir düğün kapısına âdî kireç badanasiyle yapılmış şu fotoğrafa bakınız. (*)

Her düğün evinin kapısına böyle bir resim yapmak Gaziantep cenubundaki iskân Türkmenlerinde de eskiden âdet imiş fakat; bugün bu âdet umumî değildir. Ben bir tesadüf eseri olarak **Kilis** kasabası içinde böyle bir düğün kapısı bulmakla bahtiyarım.

Afşar damgasına, **Eymür** damgasına benzeyen bu resimler ayni zamanda az farkla **Barbarosun** bayrağındaki alâmete de benzetmektedir. (**)

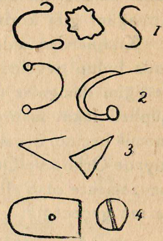
4 — Kilis'in Acar köyünde rastladığım düğün bayrağı da pek entresandır. Bayrağın üzerindeki üç el resmi ile, ortasındaki hilâl resmi, Türk Folklörünün temel motifleri arasındadır. Anadoluda dolaştığım bir çok oymak çadırlarında ve köy dıvarlarında gördüğüm el damgasının ne olduğunu sordum. Halktan bu el işaretinin daima kudsî ve mübarek bir **uğur** işareti olduğunu dinledim. Zaten düğünlerde beklenen ve herkesin duasına sebep olan şey de uğurdur.

(*) Cenubta Türkmen Oymakları kısım : 1 Sayfa 94 de çıkmıştı.

(**) Bayrağın aslı, Deniz Müzesi 448 numarasındadır.

Bu düğün bayrağındaki hilâl işareti ise **Çuvaldar** Oymağı damgasından başka bir şey değildir. Halk; bu damgaların asıllarını bilmiyerek birer itiyat tesiri ve görenek eseri olarak kullanmaktadır.

5 — Bu imlerden, ev ve mutbah eşyalarına vurulanlardan da bir örnek görelim. (Bu damgalar ahşap işlerde kızdırılarak bakır kaplara ise çekiç darbesile vurulur)

Maraş'ın kurukandil yaylasında süt küleklerine vurulmuş olan bu imler; bize, muhtelif **Oğuz boyu** damgalarını hatırlatmaktadır. (*)

6 — Bu meyanda Bulgardağ, Aladağ, Binbuğa'da bulduğum kilim motiflerini de gözden geçirmek lâzımdır. Yürükler arasında bu nevi kilim motiflerine im, yanış denildiği gibi; ensiz hayvan veya çuval için işlenen motiflere ise **Çekipi** adı verilmektedir.

Gerek tezgâhlarda (istar) ve gerekse elde ve kasnaklarda işlenen nakışların hepsine birden «**Dokuma yanışları**» adı verilir

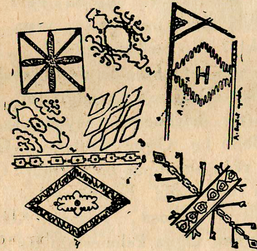
7 — Halk bu motiflerin (H) harfine benzeyen işaretine **Oğur** damgası demektedir. Belki bu **Oğur** kelimesi «**Oğuz**» kelimesinin yazı ile ifade edilirken bozulmuş bir şeklidir. Çünkü Çukurovada eski yazı imlâsı dolayisile bozulmuş pek çok isimler vardır. Mesalâ : Bozaltı yapılması, Pozantı; Kelöbek; kelebek Yozbaşı—Yüzbaşı olurken Oğuz kelimesinin bir noktasının kaldırılmasile oğuz yapılması pek muhtemeldir sanırım.

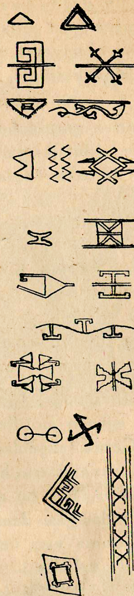
8 — Son örneklerimiz ve ilâve ettiğimiz kilim motiflerini Binbuğa dağlarının muhtelif Türkmen çadırları arasında bularak kilîm üzerinden kopya ettim. Bu motifler içinde **Haça** benzeyen örnekler ile **kamalıhaç** motifi; **Uygurlarda** da vardır. Hatta bir çok Arkeoloji kazılarında Milâttan pekçok Asır evvellere ait keramik parçalarında da görülmektedir. Bu damgaların saliple hiç bir ilgisi bulunmadığını burada benim de, tekrar et-

[*] Bakınız; Cenupta Türkmen Oymakları kısım 5 sayfa: 83

mem lâzımdır. [*] Bu damgalar, bu motifler; Divanül Lûgat-it Türk ve hünernamedeki asıllariyle tatbik edileck olursa; asırlardan günümüze kadar büyük ve millî bir ideal akidesi halinde ve birer ata, baba armağanı gibi korunmuş olduğ görülür.

Kitaplardan aldığım ve benım Anadoluda bulup evvelce muhtelif yerlerde neşrettiğim damgalar burada bitmiştir. Simdi şüpheli fakat mahiyeti hâlâ tahakkuk etmemiş beşinci örnek ile bizim damgalardan ziyade Orhon ve Ordu yazılarına daha çok benzemekte olan altıncı Gaziantep damgalarına geçeceğiz.

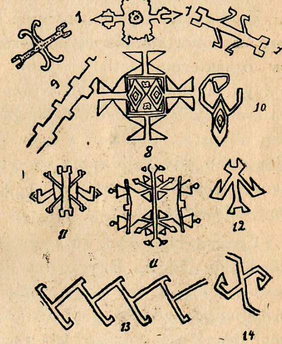

[*] Bakınız ; Remzi Uğuz Arık'ın 1935 Alaca hüyük kazına dair değerli eserinin 232 inci sayfasında salip bahsine ve Türk Tarih Kurumu neşriyatından olan «Türk bayrakları ve Ayyıldız» adlı kitabın 52 inci sayfasına ekli olan 35 numaralı levhayâ; ve Bayan Nazan Danışmend'in Türklük mecmuasının sayı 1 sayfa: 12 de «Anadolu Türk beyliklerinin haçlı bayrakları» adlı değerli makalelerine.

Not

Dördüncü örneğimizde göze çarpan köç klişesi üzerinde : **Kurt ağzı, Seleser, Altınterlik, Benlik** adlarını alan motifler vardır. Bnnlar; Yürük oymakları arasında; pek uğurlu sayılmaktadır. Bu motiflerle dokunacak kilimlerin atkısı ıstara (tezgâha) geçtikten sonra güneşe doğru kan akıtmadan dokunmağa başlanması uğur sayılmaz. Bunun için Yürükler hiç olmazsa bir horos keserler. Bilhasra Boynuinceli ve Bekdik oymakları arasında bu âdet caridir. Afşarlar yalnız sereser yanışına kan akıtırlar geri kalanları okadar mühimsemezler. Kütük Bozdoğan'lar da Afşarlar gibi yalnız Seresere büyük bir alâka ve saygı gösterirler. Yirminci sahifemizdeki klişelerde bu motiflerin hepsini bir arada görmek mümkündür.

Sağda uzun klişenin yukarıdan aşağı ikinci sırasındaki iki motiften soldakine **Seleser** sağdakine **Benlik**; ikinci dört köşe klişemizin sağda ve alt köşesindeki motife Altınterlik denir.

Yirmi birinci sahifemizdeki klişemiz **Kurtağzı** motiflerile doludur. Bu motiflerden Kurtağzı motifi **Bayat** damgası ile sıkı bir bağlılık göstermektedir. geri kalan motifleri şimdilik tanımak mümkün değildir. Yalnız bunların arasında **(H)** işaretine umumiyetle **Uğur** adı verilir. Bu motiflere Uludağ çevresinde de tesadüf edilmektedir.

Damga Örnekleri

— V —

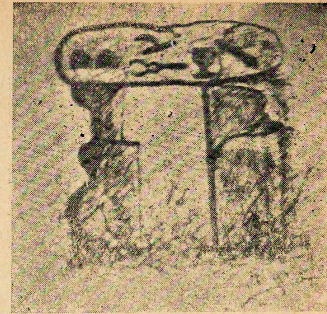
Toroslarda kayalar üzerinde ve bazı ören yerlerinde kazılmış ve kabartma olarak yazılmış bir takım yazıt ve yahut damga örneklerine rastlanmaktadır. Bunların bir kısmı eti anıdı olduğu malûm ise de bazılarının [*] hiç bir şeye benzemediğini görerek bunların şimdilik damga örnekleri arasına almamıza sebep olmuştur. Bunların arasına Anadolunun bilhassa Maraş ve Gaziantep köy kadılarının ev dıvarlarına, süt kaplarına ve başkaca ev eşyalarına aşı boyası ile çizmekte oldukları örnekleri de katmak lâzımdır.

Gaziantebin iskan Türkmenleri arasında ve Kilis köylerinde gördüğüm **Düğün Bayrakları** ile düğün evlerinin kapıları çevresine kireçle yapılan resimleri Bundan önceki dördüncü örneğimizde gözden geçirdik Bundan sonra rastladığım üç tane yeni örneği de bir gözden geçirebiliriz.

Bu yazıt dünya alimlerince malûm olan «Aseli kapısı» üzerindedir. Bu kapı Mersin ile Silifke arasında büyük harabelerin ve Lamas köyünün batı kuzeyinde kayalar arasındadır. Bu mıntakaya Taşlı kilikye de deniyor. Tek başına üç taştan

[*] 1937 — 1939 yılları arasında bulduğum Taşçı köyü Kineyolu üzerindeki (cenupta Türkmen oymakları kısım 4 sahife 56) eti anıdı ile sirkelideki «cazi kari» ve han yerinde son keşfolanan «gezbel» eti anıtları bu meyandadır.

ibaret olan bu kapının üzerindeki işaretlere bazı alimler eski Yunan yazısı, bazıları eti hiyorоğlifi demişler ve son zamanlarda ise bunun İslâmî bir eser olduğunu zan etmişlerdir.

Aseli kapısı

Bu aslı meçhul kapının üst söğesinde görünen **İki külâh, bir demirci maşası, bir kadeh, bir düz hat, ile** Arapçanın «ayın» **harfine benzeyen işaret**, acaba nedir? [*]

1939 yılı Ağustos ayı içinde Avrupa âlimlerinin tesadüf edemedikleri Aseli kitabesi yakınında ve ona çok benzer olan ikinci bir kitabeyi ben buldum ve fotoğrafını derhal neşrettim.

Keşfine muvaffak olduğum bu anıt; Aseli mevkiindeki kapının tahminen on beş kilometre garbında Artıklı köyünün üç kilometre şimalinde sarp ve volkanık bir dağın üstünde « Dibi sulu kalesi» adındaki yerde ve bir su sarnıcının kapısını açan yapının üst sögesindedir Dört metre uzunluğunda olan bu söge taşının üstünde yalnız dört kabartma bulunmaktadır.

Aseli kapusu ile aynı mıntakada, birbirlerine çok yakın olan bu iki yazıtın az farkla yine birbirlerine benzerlik gösterişleri pek tabiîdir ki ikisinin de devirleri birdir.

[*] Prof. Sayece Hitit metinleri (K.U. B. XX S. 26)ve Prof. J. Garstang (The Hitit Empire (1929) ve Langlua: bu yazılardaki çifte külâhlara «Diyojenin Külâhları» eski Türkçede (ayın) harfine benzeyen şekle de «Dinî bir işaret» diyerek saçmalamıştır.

Bu ikinci yazıt Aseli yazıtından bir harf (veya şekli) noksandır. Birinci anıtta (Aselide) çifte külâha benzeyen şekilleri kitabenin garbında yani Dibisulu tarefında; aynı şekiller Dibisulu anıtında ise birbirlerini gözeten aksi köşededir. Bundan başka Aseli anıtında fazla olarak bir su kabı şekli vardır. Sonra her iki anıtta da görülen demirci maşasına benzeyen şeklin ağzı birinci anıtta garba ikinci anıtta şarka yani Aseli kitabesine doğru dönmüştür. Bu iki anıtta bunlardan mâdâ değişiklik yoktur. [*]

Dibi sulu kapsuu

[*] Bak : Mersin «İçel mecmuası» sayı 27 sahife 27 ve Çınaraltı mecmuası Cilt 2 sayı 54 de «Anadoluda Türk yazıtlar.»

Beşinci örneğimizin son belgesi; Elbistan kazasına bağlı Sevdili köyünde köy kadınlarının aşı boyası ile ev dıvarlarına çizmiş oldukları imleri göstermektedir. Bu gibi işaretler; nazar için, eve gelecek zarar için, Arapların kullandığı «Yahafız» levhası makamındadır.

Sevdili köyü

Köy kadınları evlerini badana eder etmez kapulara ve dıvarlara bu gibi işaretleri çizmesini unutmazlar. Yalnız dikkat edilirse pisikoloji bir tesir ile ekseriya bu yazıtlar birer damgaya benzetilir. [*]

Bu arada, Bursanın İnegöl kazasına bağlı ve kaza merkezinin beş kilometre doğusunda Akhisar köyündeki höyükten çıkardığımız büyük bir küpün üzerindeki kitabenin altında resmini gördüğümüz damga vardır.

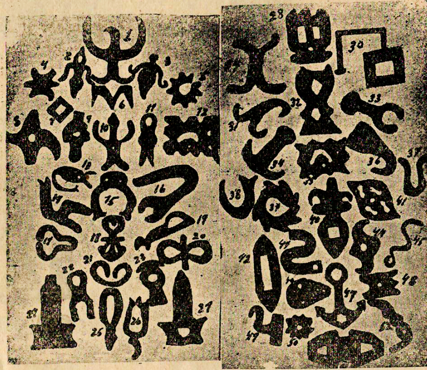

Bu damga her ne kadr rumca omegaye benziyor sa da kitabedeki yazıların biraz Yenisey ve Orhun yazılarına benzeyişi bize bu damganın peçenek damğası olması ihtimalini de hatırlatıyor. Şüpheli olmakla beraber küpün hüviyeti anlaşılınceye kadar bnnu böyle kabul etmek lâzımdır. Çünkü Bizanslılar devrinde yurdumuzda pek çok Hıristiyan peçenek türkü bulunduğu malûmdur.

[*] Bak : Bozkurt mecmuası sayı 8 «Cenupta Oğuz damgaları» yazısına.

Damga Örnekleri

— VI —

Gazi Antep bakkalarının kullandıkları damgaları sunmadan önce bu bakkaların çok eski olan bir kurumunu da bu yazının içine katmağı uygun buluyorum,

Gazi Antep göğlükçüleri, (sebzecileri) bakkalları arasında eski ve köklü olan bu kurumun aralarından seçilme bir başçılları (reisleri) ve gene seçme bir yiğitbaşıları vardır. [*]Esnaf

[*] Bu teşkilât; Maraş ve Bursanın eski esnaf teşkilâtı arasında da aynen vardır.

sık, sık, tanınmış bir kahvede toplanır burada kendi işlerini konuşur ve münakaşa eder, toplandıkları bu kahvenin hususî adı «Sof» dur.

Sofbaşı veya başçıl her hükmü verebilen bir reis ve yiğitbaşı ise bir icra âmiridir. Bu kurumun belli başlı gördüğü işler şunlardır.

1 — Eksik ölçüleri arar, ölçekleri kontrol eder.

2 — Hergün yeni buyrukları ve yeni piyasayı neşreder.

3 — Kurum için bir vergi toplar ve bunu bir deftere kaydeder.

4 — Buyruklara aykırı veçhe alan esnafa cezalar verir.

Bu hükümlerin hepsini de Yiğitbaşı elile icra eder bu teşekkülün gördüğü işlerden en değerlisi köylü veya bahçıvanlarla esnafın dürüst olmalarıdır. Meselâ: bir köylü bir esnafa borçludur, borcunu yoğurt ve yağ gibi şeylerle ödeyecektir. Fakat şehire gelince bu istihsalâtını borçlu olduğu bakkala vermez ayrı bir bakkala satarsa alacaklı hemen esnaf başçılına baş vurur, Yığıbaşı malı alan bakkala koşar ve keyfiyeti anlatır. Köylünün yeni alıcısı hesap görürken köylünün diğer bir bakkala borcunu keser.

Bunu her esnaf yapmağa mecburdur çünkü: Bu suretle tahsil olunan paralardan esnaf kurumu yüzde ikibuçuk varidat alır. Bu yordam sayesinde hem esnafın alacağı takıntıda kalmaz ve hem de köylüler sözlerinde durmuş olurlar.

Gazi Antep bakallar kurumunun en ağır cezası «mezat kesme» cezasıdır. Mezat kesme cezası kabahatlıye başçıl tarafından tebliğ edilir «Arkadaş esnaf sana küstü» denir ve hemen Yiğitbaşı marifetile bütün esnafa haber verilir. Artık esnaf bu adama ne mal satar ve ne de bundan mal alır. Cezalı amana gelir. Haksızlığını kabul eder, yalvarır ve bir gün affedilir. Tekrar barışa kavuşan cezalı esnaf meslekdaşlarına bir ziyafet ve yiğitbaşıya bahşiş verir, eski haklarını kazanır.

Damgalar :

Her damganın bir sahibi vardır. Numara sırasile damgaların sahiplerini görelim.

1 — Numara saatçi Hoçaoğullarından bakkal Hacı Halilin Kırlankıç adlı damgaşı.

2 — Hacı Memilinin Hacı Mamedin damgası (Bu damganın sahibi ölmüş olduğundan damga demirci Şakirin dükkânıeda kalmıştır).

3 — Altmış senedir sahipsiz kalmış bir damgadır şimdi demirci Şakirin dükkânındadır. (Bu iki damganın adına «Adam» denmektedir).

4 — Bakkal Mustafa Çavuşun damgasıdır.

5 — Kömürcü Hacı Mehmetoğullarından Ökkeşin damgasıdır. (Demirci Nurinin dükkânındadır)

Son iki damganın adları «Yıldız» dır.

6 — Tartaroğlu Şih Mehmedin damgasıdır.

7 — Kasvasara [*] babanın oğlu Mehmedin dymgasıdır.

8 — Demirci Şakirin dükkânında sahipsiz kalmış damgalardandır.

9 — İzzetinoğlu Mustafanın damgasıdır.

10 — Nalbant oğlu Mehmed Alinin damgasıdır.

11 — Dana Mehmetoğlu Hasanın damgasıdır.

12 — Sahipsiz damgalardandır. (Demirci Muhyeddinin dükkânındadır).

13 — Sahipsisiz damgalardandır. (Demirci Muhyeddinin dükkânindadır).

14 — Sarıklı Hocanın damgasıdır.

15 — Bakkal kurumunun yazıcısı Hacı Mustafının damgasıdır. Damganın adı «Semeıkaşr» dır.

16 — Bakkal Mehmed Efendinin damgasıdır.

17 — Hacı Abidininoğlu Mustafanın damgasıdır.

18 — Molla Petek Mehmedin damgasıdır.

19 — Sahipsizdir. (Demirci Muhyiddinin dükkânındadır).

]*] Kavasara Hasırdan yapılan bir nevi çuval adıdır.

20 — Mustafa Çavuşun damgasıdır.

21 — Musa Çavuşoğlu Tahirin damgasıdır'

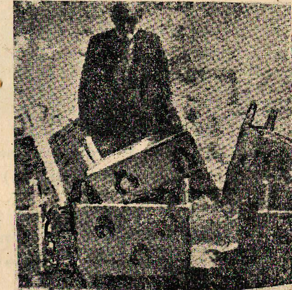
22 — Kasımoğlu Mehmedin eamgasıdır.

23 — Ölmüş Bakkal Mekmedin damgasıdır. (Demirci Muhyeddinin dükkânindadır.

24 — Sahibi belli değildir. Çok eski bir damgadır. (Demirci Muhyeddinin dükkânındadır).

25 — Arpacı Meliniloğlu Şakirin damasıdır. (Adı Ayna) dır.

26 — Asker Mehmedin damgasıdır. (Bu damga süslü yazı ile yazılmış «Asker» kelimesi gibidir).

27 — Tunaoğlu Mustafanın damgasıdır.

28 — Halim Hocaoğlu Abdullahın damgasıdır.

29 — Bekteş Ağanın damgasıdır.

30 — Hacı Hüseyinin damgasıdır. (Aslı bulunmadığı için Esnaf yazıcısı tarafından resmi yapılmıştır).

31 — Uyuz Hacınınoğlu (bu aile çoktanberi inkıraz etmiş olduğundundan damga şimdi Demirci Alinin dükkânındadır.

32 — Besnilioğlu Ali Rızanın damgasıdır.

33 — Yağcı Osmanın damgasıdır.

34 — Emirinoğlu Mehmet Saidin damgasıdır.

35 — Sahipsizdir. (Demirci Şakirin dükkânındadır).

36 — Alibazoğlu Ömerin damgasıdır.

37 — Bakkal Yusuf Hocanın damgasıdır.

38 — Hacı Durdunooğlu Sakirin damgasıdır.

39 — Araslı Kayalı Halidin damgasıdır.

40 — Saraç Mehmedin damgasıdır.

41 — Ahmetoğlu Hasanın damgasıdır.

42 — Arifoğlu Mahmudun damgasıdır. Damganın adı: (Mekik) damgadır,

43 — Bakkal Kadrinin damgasıdır.

44 — Ölmüş uncu Hacı Mehmedin damgasıdır. (Bu damga şimdi demirci Hanefinin dükkânındadır).

45 — Sahipsizdir. (Demirci Alinin dükkânındadır).

46 — Güzelbeyoğlu Ömerin damgasıdır.

47 — Haci imamın damgasıdır.

48 — Şeh mehmet Hocanin damgasıdır.

49 — Kınacıoğlu İmam Hüseyinin damgasıdır.

50 — 44 numaradaki damganın ayrı bir eşi olduğu ve sahibi olmadığını söylemiştir. (Demirci Hanefinin dükkânındadır.)

51 — Bostancı Ahmedin damgasıdır.

52 — Demirci Nurinin dükkânında kalmış sahipsiz ve eski bir damgadır ki: demirciye bile babasından devredilmiştir.

G. Antepte bu damgalar iki yerde kullanılır. Biri; Mahraların muhtelif yerinde, ötekide Küleklerin üslerindedir.

1 — Mahralar: Dibi dar üstü geniş kavak tahtasından yapılan bir örnek sandıklardır.

Bu tahta kaplar ile pazarlara, bakkallara sebze ve meyva gibi şeyler çok kolaylıkla taşınır. Her esnaf bunların lûzum olduğu kadarına maliktir.

2 — Külekler: (Bunun bir adına çatı) denir. Külek Her yerde şinik adını alan ölçü kabıdır. Bu kaplar zahire ölçekliği yaptığı gibi bu mıntıkalarda aynı zamnnda su, yağ, yoğurt gibi sulu yiyeceklerede kap olmuştur. Gazi Antepte ve Maraşta

bunları yapan müstakil dükkâalar vardır.

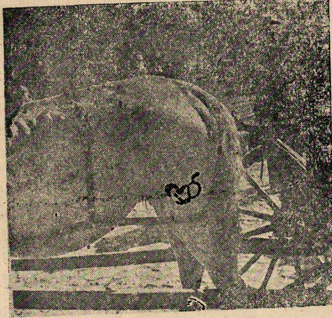
Külek yahut çatıların boy ve kuturlarına göre ölçüleri devardır. Bu ölçülerin adları: (Bütün çatı, yarım çatı, urup çatı) dır.

Bütün çatı bir batman. Yarım çatı yarım batman. Urup catı batmanın dörtte biri nisbetinde bir ölçektir. (Bir batman «5200» gram kadardır).

Esnaf çatilardan şüphelenirse Sof Başçılı (Cemiyet reisi) o küleyi tetkik eder ve doğru bulursa şüpheyi izale için üzerine şu «Sah» damgayı basar. Bu damganın adına «sah» damgası denir

[*] Sah, kelimesi; her halde Türkçenin «Sağ» kelimesinden bozulmuşu olsa gerektir.

ULUDAĞ ÇEVRESİNDE
TÜRK DAMGALARI

Karacabeyde Divanül Lûgat-it Türkün tarifi üzere Kafkas damgasile damgalanmış bir araba beygiri

Uludağ Çevresinde
TÜRK DAMGALARI

Türk dünyasında çobanın kavalından başlıyarak en büyük oymakların kuruluşuna doğru sürüp giden yüzlerce yıllar: incelenirse, Türkün kavalından başlıyan bütün eşyalarında devam eden damgalarla karşılaşırız.

Folklör ve etneğrafya incelemeleri bir milletin kendini tanımak ve kendini kendine buldurmak işinde nekadar değerli rolü olduğunu düşünürsek ata baba yadigârları olan bu damgaların vereceği neticelerin değeri kendiliğinden anlaşılır.

Anadoluda bu damgaların göze çarpanları büyük hayvanlara ve küçük hayvanlara vurulanlarıdır. Büyük hayvanlara (At, sığır) damgalar, ateşte kızdırılarak küçük hayvanlara (Koyun ve keçilere) ise katranlanarak vurulur.

Ecdat yadigâri olarak atadan oğula kalan ve saygılı bir yer bulan bu damgalar Anadolunun bütün Türkmenleri arasında yaşamakla beraber Anadoludan Avrupaya geçmiş eski Türk kabilelerinde de aynen yaşamış ve nihayet bir kısmı hicret ve mübadele ile tekrar Anavatana dönenlerle beraber dönmüş olduğunu Bursada görüyoruz.

Bu damgaları toplamakla halk arasında dolaşanların buna muttali olacağı pek tabiidir.

Bazı arkadaşlarım, ben Bursaya tahvil ettiğim zaman, Adanaya nisbeten daha kısır bir muhite düştüğüm için çalışmaları-

mın Bursa muhitinde pek okadar verimli olamıyacağını düşünerek mektuplarile bana acıyorlardı. Ben de bu mütalea ve bu heyecanlı düşünceleri aynen karşıladığımı itiraf ederim. Yalnız bugün büyük bir neş'e ve huzur ile ilâve edeyim ki; iş ne arkadaşlarımın, ne de benim umduğum gibi çıkmadı.

Bursa muhiti, tıpkı Çukurova Türk etnoğrafya, folklör alanı gibi, tamamen bâkir kalmış ve bütün açıklığı ile çalışkan Türk gençlerine kollarını açmıştır.

Bugün Bursa çevresinde, her devir, Türk âdet ve ananesi yaşamakta ve her türlü Oğuz ve Türkmen türelerinin izleri bulunmaktadır. Bursada; millî hikâyeler, masallar, türküler, oyunlar ve başkaca, görenekler ile Oğuz boy damgaları bile eski haliyle kül içine gömülmüş köz gibi ısıtacak Türk canlarını beklemektedir.

Bursa Damgaları :

Bursanın tarihî binalarında, kilim motiflerinde, meşhur hattatların hatları arasındaki süslerde, tarihî yapıların plân ve motıflerinde, Oğuz damgalarının bir kaç tanesine rastlamamak mümkün değildir. Ezcümle; bu damgalar mermer işlerinde, stalaktit, çini tezyinatında, ahşap yapılarda, mermer kitabelerdeki yazılarda, cami, han, hamam alemlerinde bolca görülür. Bunlardan bir kaç örnek sunmakla iktifa ediyoruz çünkü; bugünkü işimiz sadece, Bursanın Damga mevcudiyetini tanıt maktır.

1 — Temamen bir çifte Bayat damgası olan bu işaret; çiniden yapılmış ve Yıldırım camiinin dış ravaklarının sağ ve sol Stalaktitlerine konmuştur. Çini tezinatından hemen tamamen mahrum olan bu camie çiniden yapılmış bu damga; o zaman için, hem çininin ve hem de bu damganın nekadar büyük bir kıymet taşıdığını anlatır. Bu damgaya benzer bir çini damgasını da Yeşil camiinin batı duvarında görürüz.

2 — Bu damga; İkinci Murat camiinin cümle kapısının sağ tarafındadır. Çiniden yapılmış olan damganın bir ikincisi de aynı caminin ve aynı damganın bir mikdar yukarısındadır. Bu damgadahi, Bayat damgasından başka bir şey değildir. Bu damga gibi, Bursada daha bir çok motiflere rastlanmaktadır. Meselâ : Orhan camiinin dıvar süsleri arasında kiremitlerle yapılmış işaretler, Çelebi Sultan Mehmedin türbe kapısına kabartma olarak çizilmiş örnekler ve hattâ halk arasında hâlâ kullanılmakta olan bir çok eski dokumalarda bunları bulmak mümkündür.

3 — Şu taş damga ise, Bursanın Zeyniler mahallesinde ve Zeyniler camiinin kıblesinde duvara kakılmış bir mermerin üzerindedir. Bayat damgasına benzemekle beraber bu da aynen **Eymur** boy damgasını da okşamaktadır. Yalnız burada göze çarpan fark : Yan çizgilerin yukarı doğru çıkıntılı olması, orta ve amut çizginin üzerindeki kabartmanın bulunmamasıdır.

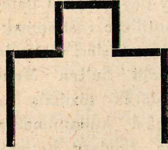

— 4 Bu damgalar; hiç bir vakit lâle bozuntusu değildir. Çünkü, Bursada bir çok mezaar taşlarında, ve Bursa çinileri içinde hakikî lâle resimleri vardır. Binaenaleyh lâle yapmasını çok iyi bilen Türk ustaları Bayat damgasını bir lâle bozuntusu olarak yapacak kadar beceriksiz değildirler. İşte dördüncü şekil, bu lâle kabartmalarından biridir ve yalnız lâle olarak yapılmıştır. Çünkü Türkler arasında bu gibi nebat resimlerinden mâdâ damgalar da hâlâ kullanılmak-tadır. [*]

5 — Bursa müzesinin 2259 numarasında kayıtlı ahşap bir kavukluktа göze çarpan süsler arasında bile Bayat damgası en yüksek yerleri almış ve bile, bile işlenmiştir.

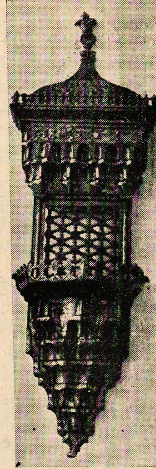
[*] Bakınız, Topkapı Saray müzesi 20 numaralı bohça ile 4 numaralı yorgan yüzüne.

Burada görüyoruz ki: **Bayat damgası Kayığ** damgasından daha büyük bir ihtiram yeri almıştır.

6-Bursanın Orhan, Yıldırım, Çelebi Mehmet cami ve medreselerinin **Yonca yaprağı** adı verilen plânlarının da bu işarete bağlı olduğunda tereddüt edilemez. Çünkü, ayni desenleri bir çok kilim motiflerinde bile görüyoruz.

Bunların hepsi; **Bayat** damgasının kullanış ve kuruluş tarzlarına göre şekil aldığını gösterir.

7 — Bursa Müzesinin (2262) envanter numarasında kayıtlı meçhûl bir kubbeye ait bir taş alem vardır. Bu taş alemin dört yüzünden ikisine **Bayat** diğer ikisine ise **[Beydili]** damgaları oyulmuştur. Bu alem genel durumu ile ayrıca Kayığ alâmetini de yaşatmaktadır.

8 — Hiç şüphe götürmez ki; bu oymalar, gelişi güzel olarak yapılmamıştır. Elbette bunlar ; üzerlerinde lâyık oldukları mânâyı korumaktadırlar.

Alemin üzerindeki bu damgaların **Bayat** olanını hünernamenin « Günhan Oğlanları » alâmetlerinde; diğerini yani **Kayığ** alâmetini hem aynı kitapta ve hem de Divanı Lûgat - it Türkte ve Selçuknamede buluruz.

Bursada Yeşil mabedinde ve diğer mimarî eserler arasında, bu damgalar binlerce örnek verecek kadar mebzuldür. Hele ay ve yıldız ile Bayat damgasına benzer çinilere olağan üstü bir dikkat ve değer verilirken, insanın bu güzel motifler karşısında hayran olmaması elinde değildir.

9 — Bayrağımızın en güzel bir parçası olan yıldız **Yazgır** damgasıdır. Bu Damgayı Yıldırım paralarında da kullanmıştır. Bundan başka Miralaylıktan mütekait Ali Bey «Türk Tarih Encümeni mecmuası» nda bize yıldızlı bir para daha tanıtmıştır. [*]

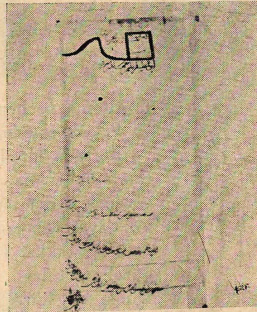
[*] Türk Tarih Encümeni Mecmuası No. 82 sayfa 187

Yıldız şeklini yakın bir devrin alâmeti olarak tanımak hatalıdır. Biz bu damgayı, Çelebi Mehmedin yapılarında [Bilhassa çiniler içinde] de görüyoruz.

Hünernamenin Ayhan oğulları belgeleri arasında basit çizgilerle yapılmış olan bu damga, **Yazgır** boyu damgası olduğunda şüphe yoktur.

En mukaddes sancağımızı; En yüksek kubbelerimizi süsleyen ve göğsümüzü kabartan bu güzel motiflerin büyük birer Türk boyunu temsil etmiş olmaları elbette ayrı bir önemdir.

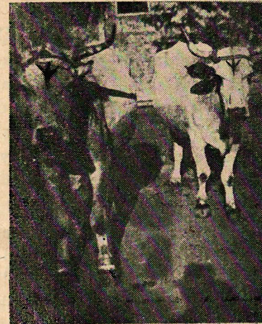
10 — Bursa'da Rıza İlova'nın babasından ve ecdadından kalma şu fermanı da Bursa damgaları arasına alıyoruz. Çünkü bu ferman her nekadar Bosnaya gönderilmiş ise de şimdi sahibi olan ve Bursada yerleşmiş bulunan Rıza İlovanın elindedir. **"Ebül Muzaffdr Kasım Cihangir,,** tarafından imzalanmış olan fermanı; Londra üniversitesi İranca profesörü (V. Minorsky) incelemiş ve Bosnadaki Akkoyunlu tesirini göstermiştir. [*]

Bu makalenin 924 üncü ve 925 inci sayfalarında fermanın üzerindeki damgayı inceleyen Prf. bu damganın **Bayındırlu**

[*] "Asoyurghal of Qasim b. jahangir Aq qoyunlu,, [903] [1498] adlı bu makale; (Bulletin of The School of oriental Studies; (University of London) Vol, IX, par 4.) de çıkmıştır.

damgası olduğunu da teyid etmektedir. Bu belgenin zaten **Bayundur** damgası olduğu da malûmdur.

Bursada ufak bir etütle bir çok Türk boy damgalarını bulmak mümkün olduğunu bu küçük çalışmamız bile isbat edebilecek derecede kuvvetlidir. Eğer Bursa yapılarını, eski dokuma motiflerini, birer birer ele alacak olursak yalınız Bursa için ayrı bir kitap yazacak kadar malzeme bulmak kabildir. Biz bunların hepsini vermek hedefini değil; yalnız mevcudiyetini yaymak gayesini güttüğümüz için Bursa damgaları hakkındaki sözümüze burada son veriyor ve bu alanda çalışmak isteyenlere rehber olmağa çalışıyoruz.

11-Bundan sonra, Bursanın merkezine bağlı bir kaç köyünde gördüğüm damgalari sunmak istiyorum :

Bursaıın onbeş kilometre batısında Fodra köyünde bir çift öküz gördüm bu öküzlerin alınlarına vurulmuş damga zeyniler camiinde rastladığımız belgenin tıpkısıdır. [*]

Fodra köyünde Halim Balabana ait olan bu damganın ne için kullanıldığını sorduğumda ayni köy halkından Hayrettin Efe dedi ki :

«Efendim : Koca karılar bunu öküzün alnına katran ile çizerler. Bu

[*] Bakınız : Sahife 35

damga; Tabak hastalığına şifa olduğu gibi nazar için de birebirdir. Derler.»

Damganın şekline dikkat edilecek olursa ayni şeklin eski Türk «Orhun» yazılarile de sıkı bir alâkası bulunduğu görülür. Bu damga ayni zamanda Salgur damgasına da benzemektedir.

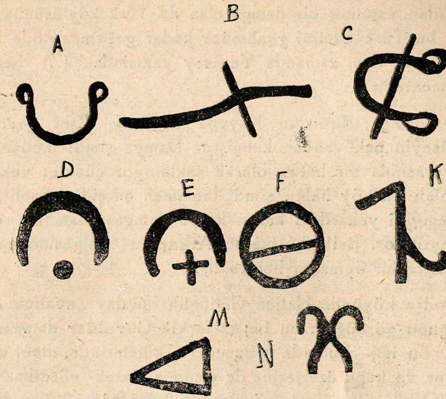
12- Gaziantep bakal damgalarının bir numaralı örneği ile Bursanın M. Kemalpaşa kasabasında Zeynel Tam'erin damgasına benzeyen bu belge adeta kompoze edilmiş bir haldedir.

Damganın çevresi **Çuvaldar** belgesine, ortasındaki şekil **Orhun** yazılarından «Ş» harfine, dairenin sağ ucunu teşkil eden işaret ise **Bayat** damgasına benzemektedir.

Bu damga bugün; Bursanın merkez kazasına bağlı Dansarı köyünde oturan Rumeli mübadillerinden Ömerin sarı öküzünün sağ sağrısındadır. Ömer bu damgayı Langazadan getirmiştir. Kendisine bunun ne olduğunu sorduğumda «Ne bileyim babamdan dedemden kalma bir belgüzar» cevabını verdi.

Bursa vilâyetinin büyük çiftliklerinin hemen hepsinde çiftliğe mahsus bir damga kullanılmakta bulunduğunu burada söylemek lâzımdır. Bu damgaların çoğu eskiden kalmışlarsa da bazıları sonradan uydurulmuş harf bozuntuları olduğu besbellidir.

Çiftlik sahipleri damgalı olan hayvan derilerinden 5—10 tanesini çiftliğinde muhafaza eder ve çiftlik hayvanlarından bir kaçı çalınırsa, damgalı postlarını civar kazalara gönderir ve çalınan hayvanının damgasını tamim etmek suretile zabıtaya yardım ederler.

13- Yukardaki klişede görünen dokuz im ve damga Bursa merkez kazası köylerinde bulunmuştur.

A—Bu damga; Bursaya pek yakın olan Samanlı köyünde bir çiftliğin eskidenberi farika alâmeti olarak kullandığı nişandır. Bunu hünernamede «**Alka evlu, yani her yerde yürüyüp muvafakat ederler**» şeklinde görürüz, Divandaki Alkabölük damgasiyle bu damga arasında benzerlik yoktur.

Bu belgeyi, Bursanın daha bir çok köylerinde, M. Kemal paşa ve Karacabey kazalarında tanınmış sürü sahipleri de aynen kullanmaktadırlar. Karacabeyin zengin çiftçilerinden Bay Salâhattinin de babasından kalma damgadan biride budur. Buna halk **Kazankulbu** adını vermiştir.

B—Kılınç adını taşıyan bu damga, Yaylacık köyünden İbrahim Akına aittir. Bu işaret, biraz Divanda gördüğümüz **Eymür**

damgasına benzemektedir. [1] Bu belge; bizce malûm olmıyan başka bir Türk boyu damgası da olabilir. Hakikaten bu damga kılıcı takliden yapılmış bir damga olsa da Türk köylüsünün çok eski olan bu Türk âdetini günümüze kadar getirmesi bile kâfidir. [Bu işaret ayni zamanda **Yenisey** yazısındaki (Z) harfine de benzemektedir.]

C—Bu damga; Bursanın Kayapa köyünde Eset Aydının dedesi hüseyin pehlivandan kalmıştır. Damga şimdi kullanılmıyor, aile arasında bir hatıra olarak saklanıyor çünkü: vaktiyle davarcı olan bu köy halkı, şimdi tamamen çiftçidir. Eset ağanın bu damgasî yukardaki kazan kulbu damgasından bir çizgi farkiyle ayrılıyor. Belki bu işaret, **Alkaevlu** bölgesinden bölünmüş başka bir oymağın belgesidir.

D—Fodra köyünde Hatice Güdüğün buğday çuvalına çizilmiş olduğunu gördüğüm bu im; az farkla **Çuvaldar** damgasının tıpkısıdır. Bu imi Bursada sebzecilerin küfelerinde, diğer kazalarda dıvar ve kapu üzerlerine de çizilmiş olarak gördüm. Orhanelide (Orhaneli bahsinde görülecektir) bir kâdın bu imin adına **Çuvaldız** demiştir.(Çuvaldız kelimesile çuvaldar adı arap harflerindeki imlâlarile karşılaştırılacak olursa bu iki kelimenin ayni kelime olduğunda şüphe edilir.)

E—Bu damgayı kesin olarak malûm damgalardan birine benzetmek bugün için zordur. Damganın ay şekli her nekadar **Çuvaldar** ise de onun altındaki işaretle birleşmiş olması bilmediğimiz bir belgeyi meydana getirmiştir.

Divandaki Çuvaldar damgası; Hünernamedeki Kayığ damgasile ayni imiş gibi görülür. Bunu, Kitap-ı şahnamede bayrak di-

[1] Bugünğü damgaların kitaplardaki şekillerile motamot birlik göstermesine imkân yoktur. Nitekim meşhur Türkiyatçı Macar âlimi Vambery bu damgayı arap harflerindeki lâmelif harfi gibi çizmiştir. Bak: Vamberinin «Türk Etnoloji ve etnoğrafyası» adlı kitabına.

reklerinde gördüğümüz gibi Türk bayrağında da buluruz. [1]

Çok enteresan görülen ve hangi Türk boyuna bağlı olduğu belli olmayan yazıcı Ali'nin Selçuknamesinde Avşar damgası olarak işaretlenenbu damgayı; Bursada Samanlı çiftliği kullanmaktadır.

Köylerde gördüğü damgalardan bir kaç tanesini bana getirmek lütfunda bulunan Bursa birinci orta Türkçe öğretmenlerinden bay Kadri Oğuz Töreli:

Çiftliklerde onbeş yirmi küçük keçe parçası üzerine bu damgaların vurularak bir yere saklandığını, bir gün çiftlik hayvanlarından biri çalınırsa bu keçe parçalarını civar kaza ve köylerdeki tanıdıklarına ve zabıta memurlarına gönderdiklerini ve bu suretle hırsızın çabuk yakalanmasına yardım ettiklerini anlattı. Ben Toros yürüklerinde bu âdetin doğrudan doğruya damğalı hayvan derilerinden bir kaç tanesinin saklanmasile korunduğunu gördüğümü söylemiştim.

F—Bu damga Bursanın Fodra köyünde Ali ağanın sarı öküzünün sağ bacağının üstüne vurulmuştur.

Eti hiyeroğliflrinde **(Tanrı)** adını bildiren bu işaret, Yunan harfleri arasında olduğu gibl okuma yazma bilmeyen bazı esnafın çetele gibi (100) rakkamının yazılış tarzını da göstermektedir. [2] Hâlâ Bursa sebzecilerinden biri bu imi sahibi olduğu sebze küfelerine boya ile resmederek kullanmaktadır.

K—Yenisey harfleri arasında (A. E) harfine benzeyen bu belgeyi; Domaniçte Haymaananın türbesinin bulunduğu Çarşamba köyünde Hüseyinin dokuttuğu kilimlerinde ve beslediği hayvanlarında im, damga olarak kullandığını gördüm.

Görüyoruz ki: Bu belge, **(Yivva - İvva)** boyu damğasının ta kendisidir.

[1] Kitab-ı Şahname (Le Livr des rois) «jules Mohl» Fransızca tercümesiyle neşrettiği metinde (Paris tab'ı cilt: 2)

[2] Bakınız; Cenupta Türkmen oymakları kısım 5 sahife (83)

M—Bu belgeyi; Bursanın Kayapa köyü sınırları içinde hâlâ tamamen göçebe bir halde bulunan altı çadırlık bir obada buldum.

Bu oba Kayapanın Yırcalı mer'asında yaz ve kış kara çadır altında yaşayan bir **Kızıl keçili** bölüntüsüdür. Devlet vaktiyle bu obayı Gemliğin Benli dağında şahin yurdu denilen yere iskân etmiş fakat, oba halkı bu yeri beyenmediklerinden tekrar Yırcalıya kaçmış ve Kayapalılardan icar ile tutmakta oldukları bu yerden ayrılamamışlardır.

Kayapa muhtarı Eset ağa ile birlikte bu obaya gittim ve oba ihtiyarlarından İbrahim Çolağın çadırına iner inmez damgasını sordum. İbrahim Çolak :

—Biz damga kullanmayız onu, büyük oymaklar ile bir kaç sürü sahibi olanlar kullanır. Bizim Enimiz ve imimiz var dedi.

İbrahim ağa : Eline verdiğim kalemle benim defterime şu üçkeni çizdi. İbrahimden bu Enin adını sorduğumda ise bu şekle : (**Kırlangıç kuyruğu**) dediklerini öğrendim. [1]

Altı çadırlık bu küçük obanın her evi yalnız bu damgayı kullanmakta olduğuna nazaran, damga obanın müşterek alâmetidir. Görüyoruz ki : Bu hal, bir ihtiyacı karşılamaktan ziyade atavî bir göreneğin devamını isbat etmektedir.

[1] Bursa vilâyeti dahilinde bugün göçebe olarak yaşıyan yalnîz iki bölük vardır. Bunun birine **Kızıl keçili** diğerine **Kara keçili** denmektedir. Kara keçililer ile Kızıl keçililer, birbirlerini hiç sevmezler. Aralarında âdet ve yaşayış farkları da vardır. Kızıl keçililer nakil vasıtası olarak deve kullsndıkları halde Kara keçililer deve kullananları ayıplarlar onların nakil vasıtaları attır.

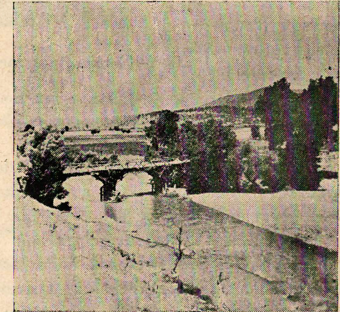
Kara keçililer, iplik bükme işlerinde iğ, Kızıl keçililer kirmen kullanmasını tercih ederler. (Toroslarda Türkmenler kirmen kullanırlar. Zaten Kayapalılar bu obaya hâlâ Türkmen demektedirler.) Fazla olarak Kara keçililer kendilerini Osmanlı sultanlarının soyundan addederler.

N—Kitabımızın Dibisulu kapusunda görülen demirci maşasına da az çok benzeyen bu işaret, mükemmel bir Türk damgasıdır.

Yaylacık köyünde, Mehmet çavuş Denizedalandan hediye olarak aldığım bu damgayı Mehmet çavuş vektile koyun baktığı zaman Çalı köyde merhum hacı Süleymandan aldığını söyledi. Bu damga; Hünernameye nazaran **Dudruga - Tuturka** belgesinin hemen hemen tıpkısıdır.

Orhaneli Damgaları :

Uludağın güneyinde yaşayan bütün köyler Oğuz boylarından bölünerek kurulmuş Türkmen obalarıdır.

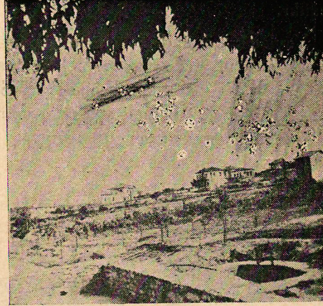
Orhaneliye girerken Koca su köprüsü (Adranos) çayı üzerinde

Bu dağlardaki Türkmenlere Bursalılar Dağlı derler. Çok saf gördükleri yani şeytanlaşmamış bu adamlarla vakit vakit te eğlenirler.

Evet, bu dağlı Adırnazlılar (Orhaneli) çok saftırlar. Lâkin onların bu saflıkları budalalık demek değildir. Onlar kaynaktan Türkdürler. Temiz kanlı asîl soylu, özbeöz ırkını karıştırmamış yegâne saf kalmış insanlardırlar.

Şakacılıkları, geniş yürekli oluşları, her şeye soğuk kanlılık göstererek istihfaf tebessümleri savurmuş olmaları kendilerinin çok zekî olduklarına da delildir.

Yirmi yıl önce kayın pederim hacı Raşit efendi bu dağlıların ne kadar oynak bir zekâya sahip olduklarını bana şöyle anlatıyordu:

Orhanelinin merkezi Beğce kasabası

—Adırnazdan bir deveci, **Katariyle** Bursa pazarına gelmiş, yükünü satmış pazardan alacağını almış, köyüne dönerken Bitpazarından geçiyormuş. Çarşının geveze bir esnafı şu deveci dağlı ile biraz eğlenelim ve gülelim demiş. Hemen katarın önünde merkebine binmiş yoluna gitmekte olan devecinin karşısına dikilmiş, ona :

— Dağlı dayı; Sizin bu develer doğunca boyunları eğri mi doğuyor? Yoksa doğduktan sonra bunların boyunlarını siz mi eğriltiyorsunuz? demiş.

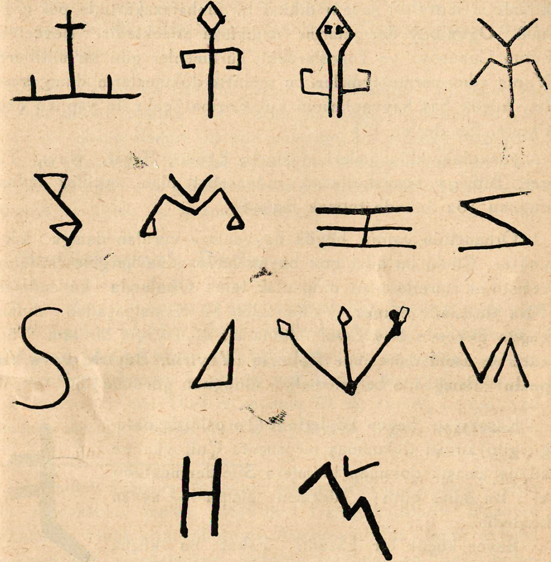
Deveci : Bu küstah alaycı esnafa; Türk zekâ ve hazır cevapçılığının bir örneği olacak kadar serin kanlılıkla ve güleç bir yüzle başını deve katarının arkasında fırından aldığı sıcak **somunu** yiye yiye gelmekte olan oğlu delikanlı **Bekire** döndürmüş elile de şişko Bitpazarlı esnafı göstererek :

«Oğlum Bekir.. Sen şehirlerde kocaoğlan olmaz diyordun bi gel de gör...» Demiş ve devesini sürüp sakin sakin yoluna devam etmiş.

Orhanelinin 160 köyü vardır. **Bu** köylerin 98 i merkez 41 i **Harmancık** 21 i **Keles** nahiyelerine bağlıdır. **Bu** 160 köy karışmamış Türkmenlerden müteşekkildir. unun delili köy

isimleri ile halkının giyim, dil, yaşayış Folklör ve Etnoğrafyasında açık bir surette görülmektedir.

Orhaneli, bu bakımdan çalışacak ve etüdler yapacak gençlere büyük materyaller vadetmektedir.

Beğcede Durdubey camiindeki kilimlerde görülen damga motifleri [*]

[*] Nizip te, bu klişedeki motiflere çok benzeyen damgalar bulmuş ve profesör Abdülkadir İnan'a vermiştim. Sayın profesör bu damgaları; Halk bilgisi haberleri mecmuasının 110 uncu sayısında neşretmiştir.

Beyce : Orhaneli kazasının merkezidir. Kasaba sade ve sakîn yaşayışı içinde hâlâ asîl **Türkmen** kültürüne bağlıdır. Bilhassa kadın kıyafetleri **Köy kadın** kıyafetlerinden pek az fark göstermektedir. Kazanın biricik Durdubey adlı camiindeki kilimlerin çoğu kasabada dokunmuş yerli dokumalardır, Bu kilimlerin motifleri şayanı dikkat bir muhafazakârlıkla pek çoğu hâlâ **Oğuz boy** damgalarını muhafaza etmektedir. Beyceliler bütün Çukurova ve Toroslardaki Türkmenler gibi bu motiflere· **Yanış** adını vermektedirler. bu muhitte dokumaların damgasına. **İm**, küçük baş hayvanlarının kulaklarına çakı ile yapılan çentiklere, En derler. [1]

yukardaki kilim imleri arasında; Eğmür, Bayat, Kayı, Tüger, Tuturga damgalarile sıkı münasebeti olan motifler bulunduğunu göz önünde tutmak lâzımdır.

1- Orhanelide yalnız, büyük hayvanlara vurulan damga âdeti yoktur. Çünki bu âdet çok büyük hayvan ve hergele sürüleri yetiştiren aşiretlere ait olup ufak tefek **Obalarda** kullanılması Türk türesinde ayıptır. Yalnız aslen M. Kemalpaşadan alınmış bugün Beycede Bay Eşref Altuna ait olan yağız bir atın Türk **adet ve usulü** dairesinde **Baburlu** (**Yayırlu, Bayırlu veya Yaparlu**) damgasile belgelenmiş olduğunu gördüm [2]

Kasaba ve Beyce köylerinde (Toroslarda olduğu gibi) kıldan dokunmuş mensucata **Çul**, yün ve kıl ile karışık dokunan kilimlere **Sile** denmektedir ki : Bu adlar bütün Türkmen âleminde aynen böyledir.

Beyce küçük bir kazadır. Fakat bu küçük belde her türlü Türk ananelerile bezenmiş olarak saf yaşamaktadır.

[1] Kulak kertikleri eski Türklerde bir âyın neticesidir. Bakınız, Profesör Abdülkadir İnanın « Türklerde and » yazısına (halk bilgisi haberleri sayı 68 sahife 25)

[2] Bu damganın; melek celâlin «Türk işlemeleri» adlı kitabında ve yağlıklar bahsinde benzeri vardır. (B.K. 3 üncü resim)

2 — Orhanelinin merkezinin doğu kuzeyinde Harmancık, Akalan köyünün güneyinde (438) nüfuslu ve dört mahalleli [Demirciler, Kağıncılar, Köçekler, Hubanlar] **Huban Danişmetli** adında bir köy vardır. [*] Bu köyün beş dakika kuzeyinde ve Nalbant köyünün güneyi arasında ağaçlarının kesilmesi fevkalâde günah olan bir korunun (ormanın) içinde harap bir türbe gördüm. Bu türbedeki yatıra halk; **Demirkaynak dede** adını vermiştir.

Büyük bir efsane halinde halkın inançlarında yer tutan bu türbenin sahibi vaktile bir demir parçasını koynuna koyup ısıtmış ve ısınan demiri dizinde yumruğu ile vurmak suretiyle bir ayna yapmıştır. Memlük aynalarına benzeyen bu Türk aynası bugün ağız, göz çarpılmalarına (felçlere) şifa olarak kullanılmakta ve elden ele gezmektedir.

Demirkaynak Dede

A — Her yıl harman sonu (kasım) kış başlangıcında bu ziyaret yerinde adaklar adanır, kurbanlar kesilir, bilhassa kurban kesme âdetleri arasında Türk naturizim an'anesine uygun olarak sığır kurbanları kesilmesi pek mühim bir vesikadır.

Biliyoruz ki eski Türkler senenin ilk üç ayında koyun, yaz aylarında horoz, senenin ilk kış aylarında sığır, senenin tam

[*] Huban, Eshabtan birisinin adıdır. Fakat danişmentlilerle olan münasebeti malûm değildir. Danışmentlilerin Bozoklu Türkmenler olduklarını biliyoruz. Anadolunun ilk fatihi sayılan Danışmentliler yurdumuzun mitoloji tarihinde en ileri gelen oyuklar arasındadır. Bunun için «Melik Ahmet Gazi» ye halk, Battal Gazinin torunu demektedir.

Danışmendiye devleti bir asır kadar hüküm sürmüş ve Anadoluda büyük bir şöhret kazanmıştır. Okuyunuz: (Mirkatülcihat, Tenkihüt-tevarih, Hezarifen, Danışmendiye tarihi) kitaplariyle (Türk Yurdu mecmuasında Hilmi Ziya Beyin makalelerini) [Cilt 1 sayı 5 sahife 364]

kışın içinde köpek kurbanı kesmek töreleri vardı. İşte Demirkaynak dede de yalnız kasım aylarında sığır kurbanları ve adakları kış başında merasim ile ifa olunur. [1]

B — Toprak yimeğe müptelâ olmuş küçük çocuklara türbe etrafındaki topraktan yedirilir ve bu çocukların bundan sonra artık toprak yime iytiyadından kurtulacağına inanılır.

C — Yanıkara ve diğer hayvan hastalıklarından birine tutulmuş olan sığırlar, atlar için ise: Demirkaynak dedenin ocağı ve soyu olan Huban ailesinin evlerine bir avuç tuz götürülüp o evdeki tuzla değiştirdikten sonra alınan tuz hayvanlara yalatılır ve hastalığa tutulmuş hayvanlar şifa bulur. İnaçları hâkimdir.

D — Demirkaynak dedenin koltuğu altında kızdırdığı, dizinin üstünde yumruğu ile döğdüğü aynanın üzerinde Kuleuğzu, ayetülkürsî ince çizgilerle çizilmiştir. Aynanın etrafı Türk motif ve damgaları ile sıkı bir surette ilgili olmakla beraber ayrı üç tane damga ile 25 adet kareden müteşekkil bir de vefk bulunmaktadır. İzmir müzesinin 22 numrosunda kayıtlı memluk aynasına çok benzeyen bu ayna [2] Huban ailesinden Ahmet oğlu Sait Sevim ağanın evinde bulunur.

Huban Danışmentli köyünde Demirkaynak dedenin soyundan olduğu söylenen Sait Sevim ile köy odasında konuşuyoruz.

Sait Sevimin tipi köyde müstesna bir tiptir. Gözleri koyu mavi, saçları ve sakalı sarı, orta boylu olan bu zatın pek

[1] Bu dört mevsim hakkında (Zıya Gökalp «Türk medeniyet tarihi» sayfe 32) ve Edvardşavan nın «Türk takvimi» kitabını okursak dört unsur dört cihet ve hatta istavrozun menşeini de görürüz.

[2] Maarif Vekâleti neşriyatından «Cenubî garbî Anadoluda Türk mimarı» Resim No. 228.

küçük olan gözlerinin kaynakları içinde fışkıran zekâsı derhal göze çarpar.

Sait Sevim elindeki Demirkaynak dede aynasiyle beraber

Suallerimi dikkatle dinledikten sonra konuşmağa başladı: «Ben halis Türküm, dedem horasandan gelmiş, o vakit ok ile yay varmış, buralara ilk gelen, Kütahyanın kal'asını yıkan, gâvursandığından [1] bu yurtları kurtaran benim soyumdur. Ceddimin adı Huban dededir. Köyümüzü de o kurmuştur. Önce karaören adındaki gâvursandık şehrini almış sonra da bu yurda (Huban Danışment köyüne) konmuş ve burasını köy tutmuş.»

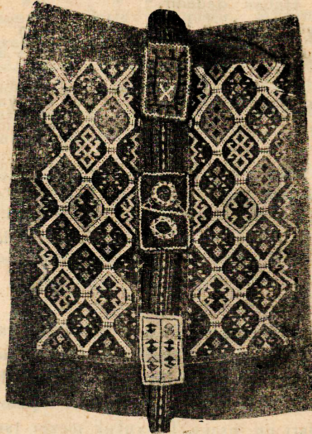
İhtiyar: Huban dede ile Demirkaynak dedeyi fark etmeden aynı adam olduğunu ilâve etmiştir. ve yahut Demirkaynak dede aynı zamanda Huban dede adı ile de anılmaktadır.

Sait Sevim ağa tekrar söze başladı.

[1] Bu muhitte harabelere «Gâvursandığı» adı verilmiştir. Demirkaynak dedenin yakininde Karaören adında mühim bir de şehir harabesi vardır. Gerek bu harabede gerekse Demirkaynak dede etrafındaki mezarlar içinde falyuse benzer mezar taşları ile insana Tonyukuk mezar taşını hatırlatan başka türlü mezar taşları da vardır. Bak: Hüseyin Namık Orkun'un; [Eski Türk yazıtları cilt 3 sahife 220]

— O gün bugün bizim köyden devlet âşar almıyordu. Ahmet Refik (Vefik) paşa Bursa valisi olunca bizi de âşara bağladı. Dedi ve şu efsanevî hikâyeyi gözlerini yumarak anlatmağa başladı.

— Eski zamanlarda İstanbula bir arap gelmiş önüne geleni kırmış yenmiş, vurmuş İstanbulluları yıldırmış. Padişah acele bir tatar göndermiş. Hubandedeyi bulun buluşturun demiş. Tatarlar bizim köye gelmişler. Huban dede kendini gizlemiş fakat tatarlar yalvarmağa başlayınca haydi siz gidin ben arkanızdan geliyorum demiş. Tatarlar İstanbula dönünce Huban dedeyi orada bulmuşlar. Ok meydanına gitmişler. Arap yine herkese meydan okuyormuş. Padişah Huban dedeyi arabın karşısına çıkarınca hain arap hemen deyenek (cirid) fırlatmış, Huban dede padişaha sormuş; Padişahım arabın atına mı? canına mı (yani atını mı öldüreyim yoksa kendini mi) padişah atını demiş dede bir deynekte arabın atını cansız yere sermiş. Arap attan düşmüş ve teslim olmuş ama Huban dede de keramet gösterdiği için köye döner dönmez kalıbı değiştirmiş, o gün bugün dedenin toprağı, tuzu aynası bizlere şifa olarak kalmış. Bu hikâyeyi başka köylerde daha çeşitli olarak da dinledim fakat en selâhiyettar olan Sait Se-

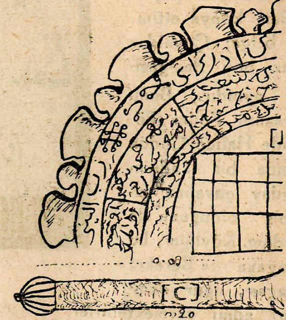
Huban Danışmentli köyünde; yük çuvalı üzerinde dikkati çeken mutifler vardır.

vim ağanınkini kayıt etmeği uygun buldum. [1]

E — Sunduğum şu klişe Demirkaynak dedenin aynasının dörtte biridir.

Bu aynanın üzerindeki motiflerin bir kısmı Türk damgalarından Bayat ve Cengiz evlâtları paraların da ve diğer sikkelerde görülen tarak damgasına benzemektedir. [2]

Klişenin altında ayrıca çizilmiş olan aynanin sapı ise; bir tarikat sahibinin tacına benzetilmiştir. Aynanın yapı ve motif karakterleri ise bu aynanın o kadar eski bir şey olmadığını anlatmaktadır.

Aynaya dikkat edilirse üzerinde bir çok damga örneklerinin asılları görünür.

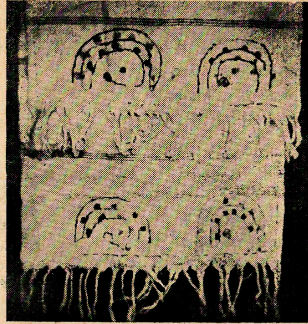
[1] Huban adı gibi sözü geçen ayna da çok mühimdir. Japonlar hâlâ (Demirkaynak dedenin aynası gibi müdevver) böyle bir aynayı mukaddes eşyaları arasında saklarlar, Sümer, Eti, Roma, Bizans eserleri arasında bu şekildeki aynalara çokça rastlanır.

Bu gibi aynalar, Nakşibendi tarikatının bünyeleri arasında da yer almıştır.

Türklerde aynaya, eğe kemiğine, horoz göğüs kemiğine bakarak tefe'ül etme âdetleri, şarkta, bu aynanın bizimle münasebetini bir kat daha kuvvetlendirmektedir.

[2] Tarih Encümeni Mecmuası (No. 42 sahife 270) ve ayni mecmuanın (sayı 39 sahife 155) de Ali beyin verdiği paralar.

3 — Bu örneği Orhaneli kazasının İğdir köyünden satın aldığım bir yüz peşkirinden kopya ettim. Bu belge; Çuvaldar oğuz boy damgasının aynıdır. Bunu Bursanın Fodra köyünde Hatice Güdük adında bir kadının boyday çuvalına çizilmiş olduğunu da gördüm. Köylüler, bu damgaya « Bereket damgası, uğur damgası» adını vermektedirler.

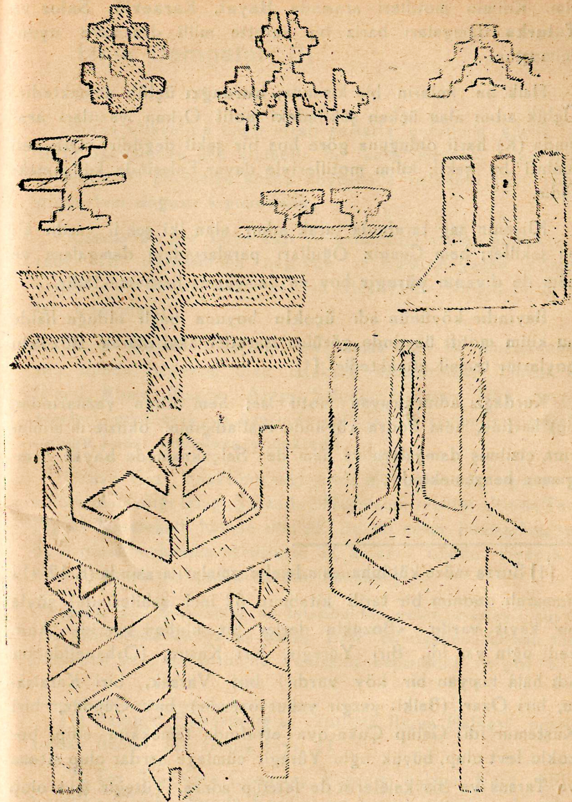

Orhanelinin Çeki köyünde Hava anaya bu iki damgayı gösterdim. Ve sordum. Hava ana: «Oğul, biz buna Çuvaldız İmi deriz kamdonluklara işleriz» dedi. Kamdonluk kelimesiyle Divandaki Uygur parası «Kamdu» [1] ve Kırım civarında bir nevi yeleğe kamzu denildiği Doktor Hamit Koşay tarafından teyit edilmiştir. Bu damganın şekil ve isim benzerlikleri Türk halkının millî muhafazakârlığına güzel bir örnektır sanırım.

4 — Klişede gördüğümüz şu kilim imlerini Orhanelinin Bayındır [2] köyündeki cami kilimlerinin birinden kopya et-

[1] (Divani Lûga-it Türk) cilt 1 sahife 418

[2] Oğuznamenin 7 ci hikâyesinde « **Bayınd rhan buyurdu, yirmi dört sancak beyine gelsin dedi»** Selçukname: bayındurlılar için ise; «Hemişe Bay ve kıymetli ola» demektedir. Üçoklu olan bu boyun damgasını Akkoyunlularda aynen kullanmışlardır.

Bayındır köyünde bir cami kiliminden

tim. Kilimin motifleri arasında **Bayat, Karaevlü, Salor** ve **Tuturka** damgaları bariz bir surette millî desenlere uydurulmuştur.

Halk bu imlerin bir kısmına; **kurdağzı üçlük** demektedir. Üçlük adını alan üçken şeklindeki motif Orhun yazıtları arasında (K) harfi olduğuna göre boş bir şekil değildir. Orhaneli muhiti bu şekli; kilim motifleriyle davar Enlerinde kullanmaktadır.

Klişenin sağ tarafında tarak adını alan iki şekil vardır ki; bu şekiller; hem Cengiz Oğulları paralarındaki damgalara ve hem de divanın **yüregir** boy ve damgasına benzemektedir.

Bayındır köyünün adı **üçoklu** boyuna bağlı olduğu halde bu kilim motifi üzerinde görülen işaretler aksi olarak **Bozoklu** boylarını temsil etmektedir. [1]

Kurdağzı adını taşıyan motif ise; hem orhun yazılarından (iç) harfine, hem Fodra köyünde rastladığımız öküzlerin alınlarına çizilmiş damgalara ve hem de Selçuknamede **bayat** damgasına benzemektedir.

---

[1] Bursa müze kütüphanesinde el yazmaları arasında (E 12/414 numaralı anonim bir tarih kitabının 62 inci sahifesinde) şöyle bir kayıt vardır. «Bozoklu derler bir uluhan var idi. Anın yedi oğlu var idi. Biri Yüregir, biri Kusun, (Orhanelide bu adı hâlâ taşıyan bir köy vardır) biri Varsak, biri Karaisalu, biri Ozar, (Belki: yazgır yahut özerdir) biri Gündüz, biri Kuştemur idi. Gelüp Çukurova etrafında temekkün edip, bozoklu fevt olup, büyük oğlu Yüregir cümleye serdar olup Atana ve Tarsus ve Sis kalelerin de fetedip sonra, Yüregir fevt olup Ramazan yerine bik oldu» Tahriri fakir, Mehmet Tebrizi sene: sitte ve elf (1006—1596)

İznik Damgaları [1]

Bursa vilâyetine bağlı etrafı surlarla çevrilmiş küçük fakat tarih bakımından pek kıymetli bir kaza merkezi olan İznik, vilâyetin 55 kilometre kuzey doğusunda ve kendi adını taşıyan gölün tam doğusu kıyısındadır.

Kasabadan her köye kâfi ve muntazam yollar gitmekle beraber Dil iskelesinden başlıyan ve İznikten geçen «Bağdad caddesi» ile İzmite kadar erişen «Bey yolu» İzniğin tarihî yolları arasındadır.

Bursa vilâyetinin tarihini araştırmak için, ilk mukaddemelerini içinde beslemiş olan bu kaza merkezinde: Yunan. eski (Pers), Roma, Bizans, Arap, Selçuk, bilhassa Türk devrinin eserleri, görülecek ve üzerinde çalışılacak kıymetleri mümkün olduğu kadar muhafaza etmektedir.

Orhan Gazi, babasının sağlığında muhasara edip işgaline muvaffak olamadığı İzniği, Şehzade Süleymanın reisliği altında Taz Ali [2] ile Karatekine havale etmişti. Bu iki cesur kumandan, şehri öyle güzel muhasara etmişlerdi ki, kalenin içinde yiyecek bir lokma ekmek ve içecek su bile kalmamıştı.

Şehirden, Bizanslılar ve İstanbuldan gelen müstevli kuvvetler, Gölkapısından yavaş yavaş firar ederlerken, Orhan Gazi, Bursadan yeni bir ordu ile Yenişehir kapısından ve göl karşı-

---

[1] Bakınız: Raportajlığını yaptığım Bursa Halkevi neşriyatından (İznik) adlı kitaba sayı: 11

[2] Taz Ali (Kara Demirtaş Paşanın babası Kara Ali) ile Karatiken (halk ağzında Kardin) ne havale etmiştir. Kasabaya hâkim tepelerde bulunan adlarına kurulan köyler hâlâ yaşamaktadır.

sından şehri taze kuvvetlerle tehdit ediyor, Taz Ali ile Karatekine canlılık veriyordu.

Türklerin müsamahaları ile firar eden ve İstanbula doğru yollanan İznik işgal ordusunun sonu alınmıştı. Taz Ali ve Karatekin tekbir âvâzelerile şehire girecekleri sırada şehrin hakikî ve tam yerli halkı olan İznikliler Türk ordusunu karşılamış ve Türk dilâverlerine kollarını açmıştır. Bu şa'şaalı merasim; Türklerin zaferlerinden ziyade kayda değer adalet ve insanlık mefhumlarına medyundur.

İzniğin hariçten gelmiş yabancı hıristiyanları bu suretle memleketi terkettikten sonra halk, Orhan Gaziye doğrudan doğruya sadakatla bağlanmış ve Orhan Gazi, bunların bütün istirahatlerini garanti ederek İzniği yeniden kurmuş ve imar etmiştir [H. 731; M. 1330] [1]

Şehrin kuruluşunda Orhan Gazi müşfik bir baba rolü oynamış ve derhal Yenişehir kapısı dışında [şimdiki Kırkızlar yapıları yakınında] hazırlattığı imarette kaynayan yemekleri şehrin fıkarasına kendi elile dağıtmış ve İzniğe giren ordunun hâkimiyetini ebedîleştirmiştir. Bugün kitaplarda gördüğümüz bu imaretin hangi bina olduğunu kestirmek imkânsızdır.

Bundan sonra halkı daha çok tatmin ve çalışmalarına teşvik için Bursa civarındaki karargâhını İzniğe nakleden Orhan Gazi; İzniği aynı zamanda hükûmet merkezi haline de koymuştur.

Türk sanatkârları, [Oğuz damgalarını kullanmak şartile] şehrin muhtelif yerlerinde han, hamam, medrese ve cami temellerini atarlarken Şehzade Alâeddinin [yahut: Erdem Ali] plânlarını ve direktiflerini tatbika memur Çandarlı Hayreddin [halk arasında şöhreti Kara Halildir] paşa bu işlere hız veriyor ve Türk satvetinin kökü olan adalet ve merhameti bir mürebbi gibi İznik halkına telkin ediyordu.

Bu hummalı çalışma faaliyetine İzniğin yüksek ahlâkını düşünen padişah; Bizans ordusu firarilerinden dul kalan kadınları

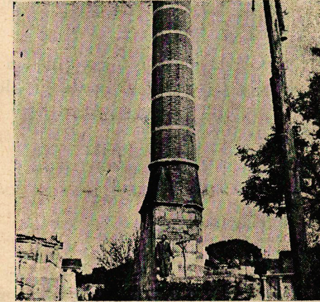
[1] Solakzade Tarihi, sahife 21.

kendi rızaları ile askerlerine nikâh ederek yuvalar kuruyor ve İzniğin zaferini perçinliyordu [1]

Bu sırada şehire o günün Türk dünyasında büyük ün sahibi olan Davudu Kayserî ile Taceddini Kürdî gibi âlimler de koşuyor ve ayrı ayrı kürsülerde tedrisata başlamak suretile bu kanlı işgal faciasını nurlu bir ilim meş'alesile aydınlatıyorlardı.

İzniğin işgalinde Orhan Gazinin gösterdiği dehâ, ve tertip ettiği işgal merasimi ile şehri, oğlu «Rumeli Fatihi» Süleyman paşaya hediye edişi [2], bu harpte elde edilen bütün ganaimin muntazam bir defter ile muzaffer askerlerine tevzi edişi, Türk askerlerinin ve Türke iltihak edenlerin ruhlarında büyük bir inkılâp yaratmıştır.

1922 tarihinde Yunan istilâsında cami ve türbesi yakılıp yıkılan meşhur Türk filozoflarından Eşrefoğlu Abdullahi Rumî camiinin kurtulmuş yegâne parçası bu zarif minaredir.

Eşrefoğlu Minaresi

Minarenin altı kuşağı çinilidir. Bilhassa alt kuşaktaki üçer motifi çinileri çok enteresandır.

Bu çiniler; Yazı-

[1] İzniğin işgalini: Sadettin, Neşri, İdrisi, Nisekoros, Gragoros, Hacı Kalfa, Camiüttevarih tercümesi (el yazısı), Nışancı Mehmet Paşa, Hammer, Şarl Teksiye ve bütün Osmanlı tarihcileri 731 gösterdikleri halde Hayrullah efendi tarihinde bunu 734 olarak kaydetmiştir.

[2] Münşeatı Feridun: (Paris, Kral kütüphanesi, No. 79)

cıoğlunun selçuknamesinde işaret ettiği Beğdili «yani beyler sözü azizdir» kaydını taşıyan damganın aynıdır. Aynı zamanda bu ay şeklindeki motifler, divanın **Çuvaldar** damgasına da benzerlik göstermektedir.

Bu motifleri; bir yanda Türkistan Hanlarından Arslan Hanın paralarında da görüyoruz. [1] Bu motifleri Topkapı Müzesinin [4625] numarasında kayıtlı kavuk örtüsünde de görürüz. [2]

Dördüncü Murat, Eşrefoğlu cami ve türbesini en müstesna çiniler ve Türk tezyinatiyle süsletmiştir. Bugün o kıymetli cami ve türbe bir toprak yığını olduğuna göre bu minareyi Eşrefoğlunun ve Dördüncü Muradın bir armağanı gibi tanımak ve büsbütün harap olmaktan kurtarmak bizim millî borçlarımızdandır.

Evliya Çelebi [3] Eşrefoğlu camiinin üstünün sırlı kiremit olduğunu zikrettikten sonra musanna olduğunu yazdığı kitabesinde şöyle haber vermektedir:

Velekad beni beytü-l hüda

İlmü l vera sırrü l mübin

Fesni lehû tarihühû

Vele nime darü l müttekın.

Eşrefoğlu türbesinde Eşrefoğlundan mâda: Mevlâna Taceddin İbrahim, Sırrı Ali Efendi, Amasyalı Pir Mehmet Efendi isminde ekâbir ve ülema da medfundur.

---

[1] Bakınız : «Meskûkâtı kadimei islâmiye» Ahmet Tevhit, Sene : 1321; Sayfa 4.

[2] Bakınız ; Melek Celâlin «Türk işlemeleri» adlı kitabına.

[3] Ahmet Cevdet tabı· Cilt 3; Sayfa 5, 6, 10.

Türbenin çini kitabesinde şöyle bir beyit vardı:

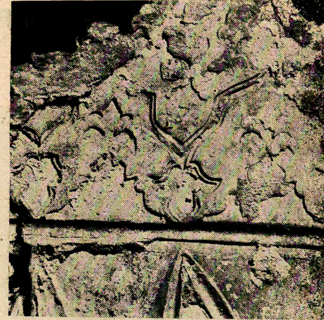
Ey mürid i sırr-ı ruhanî olan ehl i yakin

Asitan-ı Şeyh-i Rumî gel ki Eşref zadedir.

Şimdi bu çinilerin, kitabelerin hepsi de ortadan kaybolmuştur.

İzniğin en eski hamamı **Selçuk hamamı** adını alan, İstanbul kapısı tarafında tarla ortasında tamamen harap bir halde bulunan hamamdır. Bu hamama benzer Kırgızlar türbesi karşısında da bir hamam enkazına rastlanmaktadır.

Selçuk hamamı tip, motif ve yapı itibarile Osmanlıların ilk devirleri mimarî tarzını andırmaktadır.

Selçuk Hamamında dıvar süsleri

Hamamın sıvalarındaki motifler hünernamede resmini gördüğümüz, Oğuz boylarının en meşhur damgalarından **Bayat** boyu belgesini taşır. Hamamın kubbesi yarım helezonlar ile yapılmıştır ki: Bu tarz, hamamı yapan ustaların Konyalı ve Konyada çalışmış olan zevattan teşekkül ettiği umulur.

Bundan başka İzniğin eskiden Elbeyli [1] köyünde atlara

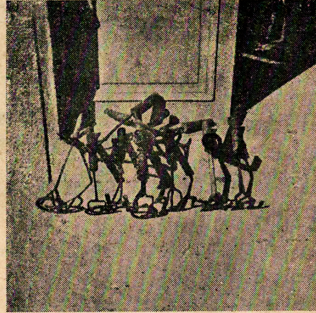
---

[1] İskân Türkmenleri arasında Elbeyli aşireti vardır. Bakınız : «Cenupta Türkmen oymakları» Kısım 1, Sayfa 9.

damga vurulması âdet olduğunu herkes söyliyor. Halk ile yaptığım konuşmalarda bu damgaların şekilleri; Rıza Nur'un, «Sinopta at damgaları» adlı makalesinde neşrettiği damgalarla sıkı bir ilgisi de vardır [1].

Mustafa Kemal Paşa ve Karacabey DAMGALARI

Bütün Bursa mülhakatında bilhassa Karacabey ve M. Kemal Paşa gibi hayvan bakımı ve hayvan yetiştirme bölümlerinde doğrudan doğruya eşhasa ait olan hayvan damgaları kullanılıyor. Bunların Avrupaya bile yayılmış olması Türk karakterinin en güzel ve en cazip örneklerindendir. Karacabey ve Mustafa Kemal Paşa kazalarında topladığım ve aynen not defterimin üzerine koyarak

M. Kemal Paşa ve Karacabeyde hâlâ kullanılan damgalardan bir kaçı

[1] Bu yazı « Sosyete Azyatik » in 18 Teşrinisani 1927 tarihli içtimaında komünike edilmiş ve «Jurnal Azyatiğin 1928 Kânunusani - Mart nüshasında intişar etmiştir. Üstadın bu makalesini M. Mesut Kuman, Konya mecmuasında tekrar neşr etmiştir. «Konya mecmuası : Sayı 36, Sayfa 13».

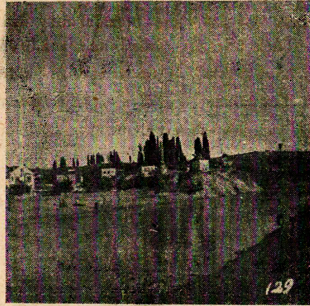
kopye ettiğim iki yüze yakın damgaları sunarken her damganın sahibi ile yaptığım konuşmaları da kısaca vermek istiyorum. Karacabey ve Mustafa Kemal Paşa kazalarında büyük baş hayvanlara damgalar Türk âdetleri mucibince kızdırılarak vurulduğu gibi küçük baş hayvanlara kırkımdan sonra katrana bulanarak vurulur. Kızgın damgaların ömrü, hayvanın ölümüne kadar, katran damgalarının ise, bir senedir.

Bu damgalar daima hayvanların sol bacağı üstüne vurulması âdettir. Bazı eski atçılar bu damgaların yekpare demirden yapılmasını tavsiye etmektedirler. Büyük koyuncular ve atcılar; hayvanlara damga vuranların en aşağı bir sürü sahibi olmasını ve bundan aşağı koyunu olanların damga kullanmalarını ayıplamaktadırlar. Karacabey ve Mustafa Kemal Paşa kazalarında üç türlü damga göze çarpmaktadır, bunlardan birincisi en eski damgalar, yani babadan, dededen kalma olanlar; ikincisi daha sonra yapılmış ve Arap harflerine benzetilmiş damgalar; üçüncüsü yeni harflerden, koyun sahibi olanlar yahut biraz modern görünmek istiyenlerin kullandıkları lâtin harflerinden müntahap damgalardır. Ben bu çalışmamda ikinci ve üçüncü nevi damgaları toplamadım. Mümkün olduğu kadar en eski damgaları toplamağa çalıştım.

Karacabeyde Karacabey Camii Harabesi

Sürülerle koyun beslenen ve devletin en büyük hârasına sahip olan bu mıntakada her köylünün elinde bir damga bulunmakta ve bu damgalar hâlâ bütün açıklığı ile kullanılmaktadır.

M. Kemalpaşada Lalaşahin Türbesi

Bu iki kasabanın merkez ve köylerinde toplayabildiğim damgaları numara sırasile sunuyorum :

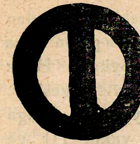

1 — Bu damga: Kemalpaşa kazasının Dümberiz köyünde İlyas Özsoyun damgasıdır. Selçuknamedeki **Bayındır** damgasına ve Sinop at damgalarından birine pek az benzeyen bu belge belki de adını bilmediğimiz diğer bir boyun damgasıdır.

2 — M. Kemalpaşa kasabasında Lala Şahin mahallesinde oturan arnavut Zeynel Tamerin malı olan bu belge kırk sene evvel Zeynel ağanın koyunlarını satın aldığı Yürük Hüsmen tarafından kendisine verildiğini söylemiştir [1].

[1] Yay - Ok adını alan Kırgız Hanların damgasile Kırım Hanlarından Mengû Giray Hânı evvelin parasında bu damga vardır. Bak : Meskûkâtı Kadîmei İslâmiye Kataloğlu, Sayfa 210.

3 — Bu damga; M. Kemalpaşa Kum köyü ahalisinden Ali koç Hasanın damgasıdır. Bu damgayı; Göğsünün Kurukandil yaylasında Küleklere vurulduğunu [1] ve Bursa merkez kazasına bağlı Fodra köyünde de aynen kullanıldığını görürüz [2].

4 — Bu damga; Karacabey Ova Esmen köyünden Mehmet Erimin damgasıdır. Bu damga iki numaralı damgaya benzerlik göstermekte olduğuna göre; hem Kırgızların ve hem de Kırım Hanlarında ki damgalarla yakınlık peyda etmektedir [3].

5 — Bu damga; M. Kemalpaşa Dümberiz köyünden İlyas Özsoyun damgasıdır [4].

6 — Bu damga; M. Kemalpaşa Ova Esemen köyköyünden Mustafa Güleçe aittir. Damga bozulmuş bir Bayındır damgasına benzemektedir.

7 — Hangi boya ait olduğu belli olmayan bu damga; M. Kemalpaşa Müdam köyünden Hasan Hüseyin Sâkinin damgasıdır.

[1] Bakınız : « Cenupta Türkmen Oymakları » (Kısım 5, Sayfa 83).

[2] Bakınız : Kitabımızın; Bursa köyleri, bahsine (Sayfa 41 de **F** damgasına).

[3 - 4] Bakınız ; Konya Mecmuası Sayı : 36, Sayfa 16 da «Sinop at damgaları» makalesine.

8 — Bu damga; Yumurcaklı köyünden Mustafa Dalak'ın damgasıdır. Damganın daha açık olan eşi Orman Kadı köyünde Hafız ağanın büyük baş hayvanlarının belgesidir. Divanı lûgat-it Türkte Eymur damgasına benziyen bu damga Mahmut Gazinin paralarındaki damgalara daha yakın [1] ve Ergün Hânın paralarındaki damganın hemen aynı gibidir [2].

9 — Bu damga; M. Kemalpaşa Kum köyünden İsmail Ceylanın damgasıdır. Bu belgeyi, bâzı damgalara benzetmek kabil ise de şimdilik bir Oğuz boyu alâmetine atfetmek imkânsızdır. Çünkü: kitap ve makalelerde gördüğümüz damga örneklerinden hiç birine, açık bir yakınlık göstermemektedir.

10 — Bu damga; M. Kemalpaşa Müdam köyünden İbrahim Gezmezin damgasıdır. Bu şekil; «Selçukname» nin Kırık (belki Kınık) damgasile az çok yakınlık peyda etmekte olduğu göz önünde tutulmalıdır.

11 — Bu damgayı Karacabeyin İsmet Paşa köyünde Ahmet Malaton kullanmaktadır. Bu şekil, hem Divandaki Eymür damgasının daire içine alınmış örneğine, hem de Selçuknamedeki, Hünernamedeki «Bayat yani Devletlü ve nimetlü» kaydını havi belgeye benzemektedir. Bu şekil aynı zamanda Meskûkât'i İlhaniye'den Mahmud Gazânın bir parasında, iki kavis arasına alınmış damgaya da benzemektedir [1]. Belki bu, ümitlerimizin hiç biri de doğru değildir de bu belge başlı başına tanımadığımız başka bir boyun belgesidir.

[1] Kırım Hanlarından Mengû Giray Hânı evvelin parasında bu damga vardır. Bak : «Meskûkâtı kadîmei islâmiye» kataloğu Sayfa 45.

[2] Kırım Hanlarından Mengû Giray Hânı evvelin parasında da bu damga vardır. Bak : «Meskûkâtı kadîmei İslâmiye» kataloğu, Sayfa 33.»

Hesapsız Türk boylarının hepsinde damga olması akla yakındır. Fakat bütün Türk boylarının oymak ve obaların damgalarını bilmiyoruz. Bunun için elimizdeki şekilleri mevcut örneklere benzetmek iztırarında kalıyoruz.

12 — Bu damgayı Karacabeyin merkezinde oturmakta olan Kocabaş Hüseyin kullanmaktadır. Aslen Pomak olan bu zat babasından kalan damgayı kırk sene evvel Karacabeyin eski bir Türk koyuncusundan almış olduğunu söylemiştir.

Damganın biçimi; hünernamedeki **yapırlu** ve divandaki **yüregir** damgalarına az çok benzerlik vermektedir. Yapurlu olması için aşağı büküntüsünün olmaması; yüregir damgası olması için ise, bu büküntünün geriye doğru dönmüş bulunması lâzımdır.

İkinci Muradın paralarında bu şeklin çiftesine de rastlanmaktadır. [2]

13 — Bu damga, Karacabeyde Cambalı mahallesinde Prizerenli Şemseddin oğlu Tafilin elindedir. Bu damganın Tafile nasıl geçtiğini merak ettim ve sordum Tafil:

«Ben tahminen onbeş sene önce K. Paşa kazasına bağlı Kum köyü merasında bir yürükten 60 tane koyun almıştım. Yürük parasını alıp gittikten sonra çoban kulbesinde bu damgayı unutmuş, ben

[1] «Meskûkât-i Kadime-i İslâmiye» kataloğu: Bay Mübarek [Sahife: 45].

[2] «Meskûkâtı Osmaniye» Katoloğu. Cilt 1. S. 68

buldum. O gün bugün kullanıyorum. Bu memleketin âdeti bu. Bizim memlekette bu âdet yoktur» dedi. Selçukname ve Hünername bu damgaya «Karaevlü yani Kara çadırlı» damgası adını vermektedir. Halk bu damgaya (uğur) damgası diyor. Fakat (Bu kelimenin «Oğuz» kelimesinden bozulmuş olmasına da ihtimal verilir.) bu belgeye kilim motifleri arasında çokca rastlanır. [1]

14 — Bu damgayı Karacabeyin Akçakoyunlu köyünde Halil Güneş kullanmaktadır. Damga 13 numaralı damganın daire içine alınmış şeklidir. (Belki bizim bilmediğimiz diğer bir Oğuz Boyunun damgası, veyahut miras dolayısile ayrılan bir akrabanın ilâve ettiği belgedir) Daire şekli gayet basit bir şekil olduğu halde bunun «Türk Damgaları» arasında bulunmaması gariptir. Sonra da kilim motiflerimizde böyle çenberlere pek az rastlanır.

15 — Bu damgayı Karacabeyin Beylik köyünde ismini zaptedemediğim bir koyuncu kullanmaktadır [2].

Hünernamede ve Selçuknamede bu şekil «Tuturka» «Dudurga» damgası olarak gösterilmiştir. Damgada aynen benzemektedir. Bu,belge, Korikos harabeleri arasında Asalı ve Dibisulu kapularındaki şekillere de benzemektedir.

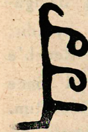
16 — Bu damgayı M. Kemal Paşanın Mudam köyünde Hilmi Uysal kullanmaktadır. Mustafa Kemal Paşa ve Karacabeyde bu damganın ondan fazla koyuncu tarafından kullanıl-

[1] Bakınız, «Cenupta Türkmen oymakları» (Kısım 4 de kilim motiflerinin 5 incisine.)

[2] Beylik köyü bekçisi köy damgalarını getirdiği zaman damga sahiplerinin adlarını öğrenmemiş olduğu için bu köyden isim alınamamıştır.

makta olduğu görülmüştür. Mengü Girayın paralarında [1] bulunan bu belge: Hünernamede «**Alkaevlü**, yani her yere yürüyüp muvafakat ederler» kaydını almıştır.

Binboğada Sevim köyünde bu damganın kullanılmakta olduğunu gördüm. [2] Karacabeyin meşhur çiftlik sahiplerinden Bay Salâhatdinin küçük baş hayvanları için kullandığı damga da aynı şekildedir.

17 — Karacabeyin Voyvoda köyünde nalbant Azizin kullanmakta olduğu bu damga; Dîvandaki Oğuz boyu damgaları arasında **Yüregir** damgasına benzemektedir [3]. Macar Türkiyatçılarından Vamberi kitabında bu damgayı tıpkı Yazıcı oğlunun kaydettiği gibi (**Ok**) halinde göstermiştir [4].

18 — M. Kemalpaşa kazasına bağlı Eskimezarlık köyünde Eyüp Emrenin damgası olan bu işaret, biraz Arap harflerine benzemekle beraber Oğuz boyunun **Alkaevlu** damgasına yakınlık göstermektedir. Ancak bu damgaya kat'î bir hüviyet vermek tehlikelidir.

19 — M. Kemalpaşa kazasının Ayaz köyünden Yusuf Özhanın damgası olan bu işaretin yüzü sağa döndürülecek olursa gerek Dîvanin ve gerekse Selçuknamenin verdiği **Kınık** boyu damgasına müşabihdir.

[1] Kırım hanlarından: «Meskûkâtı Kadîmei İslâmiye» katoloğu: Bay Mübarek, sahife: 210.

[2] Bak: Cenupta Türkmen Oymakları, kısım: 5, sahife: 81-82.

[3] Dîvandaki bu şekil en eski Sümer harflerine de benzer. Bakınız : «Alfabenin menşei» Bay Ahmet Cevat.

[4] «Türk Ettoloji ve Etnoğrafyası» kitabına bakınız.

20 — Karacabeyin Keşlik köyünde Mehmet Öztürk'ün kullandığı bu damga Divanı lûgat-it türkte **Salgur** damgasının aynıdır. bir çok kilim motifleri arasında temadi ederek kenar sularını meydana getiren bu **İm** dokuma ve örgü işlerinde de meşhurdur.

21 — Karacabey kazasına merbut Akhisar köyünde Küçük Ömerin Hüseyinin kullanmakta olduğu bu damga, Oğuz boyu damgalarından **Bayat** aşiretinin damgasının aynıdır. Karacabey Belediye Fen memuru Bay Receb'e bu damgayı gösterdiğim zaman Bay Recep : «Otuz yıl önce Piştikez köylerinden Kirmikirde Karayaniden bir inek almıştım. İnekte bu damgayı görünce bunun bir hıristiyan alâmeti olduğunu zannederek çekındim. Yaniye sordum. Yani bana bunun bir ecdat hâtırası olduğunu ve bununla damgalanmış at ve öküzlerde (Devlet kuvveti) bulunacağını söylemişti».

Şimdi dünyalar benim olmuştu. Çünkü; Hünername sahibi buna : «Devletlû ve Nimetlû Bayat damgası» adını vermiştir.

22 — Karacabey kazasına bağlı Yumurcaklı köyünden İbrahim Erdemin dedesinden kalmış olan bu damga; Dîvanda **Ulayundlu** boyu damgasına benzemektedir [1]. Yalnız demirci çizgileri biribirine bağlamağa mecbur kaldığı için damganın sağ tarafı ekli çıktığını umuyorum.

23 — Karacabeyin Beylik köyünde bulunan ve sahibi öğrenilemiyen bu damga yirmi iki numaralı damganın başka bir örneğidir. Bu damgayı Çeki köyünde Karakeçili oymağından Havaanaya gösterdim. Hava ana damganın şeklini görünce bildi ve derhal:

[1] Bakınız : «Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası» Şubat 1, No. 42, Sayfa 270 «Sade nakışlı sikkeler» makalesine.

— «Oğlum; bu ime «Martalası imi» denir. Çok kış olduğu zaman bu imi kapunun eşiğine aşı boyası ile imlersek evde kaza olmaz.» (Hayvan ölmez)

İhtiyar kadın gülerek; sözüne şöyle devam etti.

— «Vaktında bir yürük avradı mart ayında bu imi imlememiş, bütün sığırları ölmüş, sonra avrat ellerini aşık kemiklerine vurarak

Karayel analarını aldı
Akçayel [1] danalarını aldı
Güzelim otlarını kendin yi,
Kıvan: a benim Allahım...

Demiş ve agıt ederek ağlaya karmış.» dedi.

Bu damga; Selçuknamede «hadsiz eyü ve bay olâ» kaydını alan Eymür damgasına benzemekle beraber; toparlak kısmı üç köşeli olmuş olsaydı Hüseyin Namık Orkunun (Türk yazıtları» adlı kitabındaki **Orhun** yazılarına da benzerdi sanırım [2].

24 — M. Kemal Paşa kazasının Kum köyünde çorapçı Hasanda bulduğumuz bu damga Oğuz damgalarından **Eymür** damgasına benzemektedir. Bir çok kilim motiflerinde bu damgayı aynen görürüz. Bu damganın bir mikdar **Bayat** belgesiyle de münasebetini tetkik etmek faydasız olmaz. Fakat bugün için bu işarete kat'î bir isim vermek güçtür.

Bu belgeyi, biraz da Toharlının bir elinde tuttuğu çiçek ile incelemek lâzım geliyor [3]. Bu şeklin az farklı olan örneğini; Söğüt de Ertuğrulun türbesindeki alemde de buluruz.

[1] Gündoğdu rüzgârları demektir.

[2] Türk yazıtları: Cilt 1. Sahife 17.

[3] Doktor Ekrem Akurgal'ın «Ortaçağ Türk san'atı» makalesine bakınız: (Ülkü Mecmuası: Sayı 8. Sahife 13. Sene 1942)

25 — Karacabeyin Akhisar köyünde Mustafa oğlu Çelik bu damgayı kullanmaktadır. Damganın sağında bir çizgisi bulunmuş olsaydı belki Tüger damgasının aynı olabilirdi. Belki de bu damga; belgesini tanıyamadığımız bir başka boyun alâmetidir. Hünername ve Selçukname de ise bu damga aynen tuturka damgasıdır.

26—Karacabeyin Akçakoyunlu köyünde Aziz Kindir'in kullanmakta olduğu bu damga; Oğuz damgaları arasında **Çuvaldar** belgesinin aynıdır. (Aynı damgayı Orhaneliden aldığımız bir yüz peşkirinde de görmüştük.)

27 — Karacabeyin Yumrucaklı köyünde Hüsmen Erim'in ecdat yadigârı olan bu damga yirmi altıncı damgaya benzemektedir. Yalnız damgada görülen ikinci hilâl burada daire halindedir.

Bu belge: Hüseyin Namık Orkunun neşaettiği «Eski Türk yazıtları» adlı kitabının cilt 3 sahife 209 da kaya üzerindeki damgalara benzemektedir.

Hüsmen ağa bu damgayı mübadil olarak geldiği Rumelinin Langaza kazasından getirmiştir. Altı yüz seneye yakın bir zamanda Anadoludan Rumeliye giden bu damga sahibinin rivayetine göre hiç değişmemiştir. Belki bu belge; Çuvaldardan başka bir boya aittir.

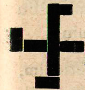
28 — Karacabeyin Voyvoda köyünde Halil İbrahim Türenin damgası olan bu belge : Üç satıhlı veya üç obalı bir «**Karaevlu**» damgasına benzemektedir.

Dîvandaki damga ile ilgisi olduğunu söylediğimiz bu işareti Hünername ile Selçuknamede (**H**) harfi gibi buluruz.

29— Bu damgayı; M. Kemalkaşanın Yumurcaklı köyünde Mustafa Alanın kullanmakta olduğunu gördüm. Dîvanda - az farkla - **Avşar** damgasına benzeyen bu damga Hünername ve Selçuknamede; hiç de böyle gösterilmemiştir.

Yazıcı Ali; Avşarlara ait damgayı iki türlü çizmiş

birini haçlı kamaya ve öbürnü ise tıpkı zarp işaretine benzetmiştir. [1]

30 — M. Kemalpaşanın, Ormankadı köyünde Halil Beygirciye ait olan bu belge; Dîvandaki **İğdir** damgasına pek az müşabihtir. Fakat; bu damgaya kat'î olarak bir ad vermek te şimdilik kabil değildir.

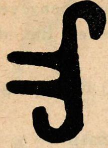
31 — Lâtince (T) harfine tamamen uygun olan bu damgayı; M. Kemal Paşaya bağlı ve şehrin 20 kilometre dışında **Çepni** köylerinden birinden olan Ali Kuz adında bir zatın Bursada askerliğini yapmakta olan oğlunu görmek üzere Bursaya gelmiş ve tekrar köyüne giderken Kite köyünde misafir kaldığı 1/8/1943 günü bindiği atına vurulmuş olarak gördüm. Fakat Ali acele hareket etmiş olduğundan köyünün adını ve damganın kime ait olduğunu maalesef öğrenemedim.

Bu damga, Selçuknamede gösterilen iki **Çepni** damgasından birine tamamen uygundur. Divan bu damganın üst hattını eğri olarak göstermiştir.

Bu damgayı, Anadoluda kilim sularında ve daha başka bir çok Türk tezyinat motifleri arasında görmek mükemmel bir surette kabildir. Alinin Çepni köyünden olduğunu Kitelilerden öğrendim. Hattâ; bunların kızılbaş olduklarını da yine Kiteliler ilâve etmiştir. Gaziantep vilâyetinin Nizip kazasına bağlı Sarılar mıntakasile Balıkesir civarında bir çok köylülerimizin Çepni

[1] Bakınız: Kitabımızın 20-21 inci sahifelerde kilim motiflerine

adiyle yaşamakta oldukları malûm bulunduğuna göre; bu damga; tam yerinde kullanılmış demektir [1].

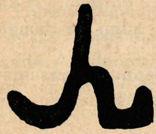
32 — M. Kemalpaşanın Çeltikçi köyünde, Mümin Çobanın malı olan bu damga Dîvanda Üregir, Hünernamede, **Yapurlu** damga örneklerine benzemektedir.

Rumeliden mübadil olarak gelmiş Mümine bu damgayı nereden bulduğunu sordum. Mümin :

«—Dedemden kalmış. Langazadan gelirken beraber getirdim, baba belgüzaıı» cevabını verdi. (Rumelinin Langaza, Sarıgöl, İstrumca, Mayadağ bölgeleri halkının Yürük oldukları malûmdur».

33 — Karacabeyin İsmetpaşa köyünde [2] Mehmet Gerim'in elinde olan bu damga; Yıldırım Bayazıdın paralarında [3] bulunduğu gibi Hünernamede de vardır. Bu kitapda Bosnalı Mehmet oğlu Sinan bunu; «Ayhan oğullarından **Yazgır** yani, çok vilâyet anın ola» şeklinde kaydetmiştir Selçuknamede bu damga, beş çizgiye bölünmüş isede Hünernamedeki kadar düzgün çizilmemiştir. Dîvanda bu şekil büsbütün değişmiştir. Evkaf müzesinde bu damgayı taşıyan bir bohça vardır [4].

34 — Karacabeyin Şahin köyünden Nail Güneş tarafından kullanılmakta olan bu damga; odun kesmeğe yarayan eski sistem bir tahraya benzemekle beraber pek az da **Kınık** damgasına müşabihtir.

---

[1] Selçuknamede: İğdir ve Alayuntlu damgaları da bu belgeye benzemektedir.

[2] Bu köyün eski adı «Karabölüklü» dür. Şu halde bu köyün aslı Yürüktür.

[3] «Meskûkâtı Osmamiye kataloğu;» Cilt 1, Sayfa 21

[4] Evkaf müzesi; No. 547.

Bu damga hakkında şimdilik ümit verici bir benzeyişe girmemek daha doğrudur.

35 — M. Kemal Paşa, Ovaesemen köyünde Hasan Özelin kullandığı bu damga ise; derhal İğdir damgasının aynı gibi görünmektedir. Fakat: Damganın çiziliş tarzı Arapça bir ibarenin baş tarafına da benzemektedir Yürüklerin kilim motifleri arasında bu şekli; Divanda olduğu gibi keskin çizgilerle çizilmiş veya Lâtince (S) harfi gibi işlenmiş olarak görürüz.

36 — M. Kemal Paşanın Ormankadı köyünde Hafız efendinin damgası olan bu belgeye «**Kılınç**» denmektedir.

Bu damgayı hamil olan at veya küçük baş hayvanlar Bursa pazarlarında kıymetli hayvanlardan sayılır. Çünkü Hafız beyin çiftliği öteden beri meşhur hayvanları beslemiş ve satmıştır.

Damga, **Eymur** damgasına benzemekle beraber, **Ergün** hanın paralarındaki belgelere de benzemektedir [1].

37—Bursa, Bektaşi babalarından ölü İbrahim babanın M. Kemal Paşa kazasına bağlı Çepni köylülerinden hediye olarak aldığını ifade ettiği uzun bir kuşak üzerinde bu damgalarla yapılmış süsler vardır. [2]

Bu belge: Tıbkı **Tuturka** damgasına benzemektedir. Divandan başka bir yerde buna uygun gelecek şekillere rastlanamamıştır.

---

[1] «Meskûkâtı kadimei islâmiye katoloğu» Mübarek bey (Sahife: 33)

[2] Şimdi bu kuşak Bursa Etnoğrafya Müzesi bölümüude numara 2233 de kayıtlıdır.

38 — Karacabeyin Akhisar köyünde Çerkes Kâzım Gönüye ait olan bu damga; elimizde bulunan kitap ve vesikalar arasında görülememiştir. Yalnız: 1940 yılı Dr. Hamit Koşayın başkanlığı altında Alacahüyük kazısından çıkan bir Eti mührünün üzerindeki hiyoroğliflerden birine pek benzemektedir. [1] Bu damga hakkında başkaca bir mütalâa yürütmek bugün için mümkün değildir.

39 — Bu işaret belki «Orhun» yazısından bir harftir. Ve Orhunun «N» ve «Z» harfine benzemektedir. Karacabeyin Dümbe köyünde Çerkez Musa'nın at damgası olan bu belge 42 sene evvel Musa ile beraber Rusyadan gelmiştir.

Şurada bir şey ilave etmek isterim. Muhitimizdeki Çerkez ve Kafkasyalılar arasında yaşıyan damgaların hemen hepsi Orhun yazılariyle sıkı bir ilgi göstermektedir.

İlerdeki çalışmalarımızda; bu damgalar : (Kafkas damgaları) üzerinde daha şumullü bir alâka gösterilmesi lâzımdır sanırım.

Karacabey ve M. Kemal Paşada orijinal damgalar bunlardan ibarettir. Benim gördüğüm 200 den fazla damga arasında bu otuz dokuz damga daima tekrarlanmaktadır.

Bunun için mükerrer olan diğer damgalar ile okuyucularımı meşgul etmek istemiyorum.

Bu damgaların böyle dağılmalarına bir kaç şeyin sebep olduğu anlaşılmıştır.

1 — Vefat eden büyük bir sürü sahibinin vefatından sonra veresesinin mal bölümü esnasında bütün mirascıların aynı damgaya devam ettirmiş olmaları. (M. Kemal Paşa ve Karacabeyde bu nevi müşterek damgalar pek çoktur.)

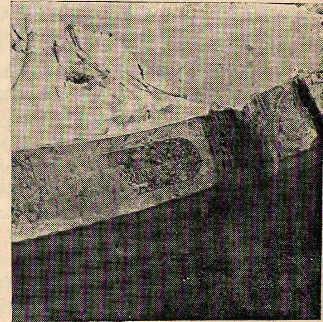
[1] Alacahüyük; kazısını envanteri No. 113

2 — Bir sürü sahibinden satın alınan koyunların veya atların damgaları yeni sahibinin damgası yoksa ayni damgayı temadi ettirmiş olması.

3— Koyunculuğa yeniden başlayan bir adamın şurada burada koyunculuktan vazgeçmiş eski bir köylüsünün metruk damgasını kendine çevirmiş olması.

4 — Sahibi inkıraz bulmuş âilelerin demirci dükkânlarında kalmış eski damgalarından birinin satın alınarak kullanılmış bulunması

Bu yüzden bulduğumuz adet itibarile yüzleri geçmiş, damgalar biribirlerine tamamen veya az farkla ayni tipi göstermiştir.

Nakışları arasında bir çok Oğuz damgalarını belirtmekte olan Karacabeyin şu harap «Taya Karacabey» camiinden bir kemer parçası [1]

[1] Her gün biraz daha harabiyete sürüklenmekte olan bu güzel yadigârı artık kat'î olarak korumak lâzımdır.

Düşünceler

Türk urukûnun, yazı, boy ve at damgalariyle alâkadar olmuş tanıdığımız epeyce bilginler vardır. Bunların en çoğu da şüphe yoktur ki; Rus âlimleri arasındadır. Y. Gastane bu bilginlerin damga çalışmaları üzerindeki eserleri tetkik etmiş ve bize pek çok yeni malzemeler vermiştir. [1] Bu arada Fin âlimlerinden, J. G. Granö'nun büyük çalışmaları [2] ve Alber Gabriel'in «**Tokat, Amasya ve Sivas âbideleri**» arasında bulduğu damgalarla, bize verdiği yeni materyalleri unutmamak gerektir. Hele ta Orhan zamanında Anadoluyu gezipte beylik bayrakları (hem renkli olarak) toplayan İspanyol papazının çalışmaları büyük bir hayret eseridir. [3]

Bizde de bu çalışma boş geçmiş değildir. Üstad Zıya Gökalp'dan sonra; üstad Pr. Fuat Köprülü'nün «**İktisat Mecmuası**» nda bu bahse temas eden makalesi; rahmetli Rıza Nur'un «**Sinop At Damgaları**» ve nihayet daha bir kaç yazıcıdan sonra arkadaşım Naci Kum'un Belediyeler Dergisinde çıkan «**Selçuk yapılarında enteresan damgalar**» adlı yazıları [4] damga işinin az zaman içinde; ne kadar önemli ve ne kadar üstünde durulması lâzım gelen bir konu olduğunu göstermiştir.

Biliyoruz ki: Türklerin en eski yazısı Orhun yazısı iken sonraları bu yazı nedense yerini uygur yazısına bırakmış ve

[1] Les Tamgas des Kırgız Paris: 1921

[2] Bakınız Hüseyin Namık Orkun'un «Eski Türk yazıtları» cilt IV. sahife 178

[3] Bakınız: Clements Markham'ın «Book of the Kuowledge» adlı İspanyolcadan İngilizceye tercüme edilmiş esere.

[4] Belediyeler dergisi: Sayı, 50 ilkteşrin 1939

kendisi kaybolup gitmiştir. Bütün bunları gözden geçirdikten sonra; burada açıkça münakaşa edeceğimiz en mühim bir mesele vardır. Bu mesele bugün kullanılırken rastladığımız bu damgaların asılları nedir? Bunlar, damgamıdırlar, yoksa eski bir yazı veyahut totemın yahut bir işaretin bozuntusu mudurlar? Bu suallere kesin cevap vermenin ne kadar güç olduğunu biliyoruz değilmi?

Üstad rahmetli Rıza Nur bu bahis için şöyle bir bölüm yapmıştır. [1]

1 — Orhun istellerinin yazılarının harflerine.

2 — Oğuzların 24 boyunun damgalarından.

3 — Altun ordu ve Kırım hanlarının damgalarından.

4 — Lâtin alfabesi harflerinden.

Bu bölümden sonra Rıza Nur devam ederek diyor ki: ***«Evvelden söyleyeyim ki; benzeyişler, daima tam değildir. Bu at damgaları bu harflere nisbetle bazan ufkî, bazan ise tamamiyle alt, üst yahut da soldan sağa dönmüştür. Bazan zaviyeli, bazan köşeleri yuvarlaktir. Buna sebep olarak farzetmek mümkündür ki: Bu damgaları asırlrrdanberi ihmal eden demirciler, bu işaretlerin mânâ ve delâletlerini unutmuşlar, bunları mevcut modelleri tetkik ederek yapmamışlardır. Modeller ise mahir olmayan demirciler eliyle ve elden ele dolaşarak esasen şekilleri bozulmuş modellerdir. Ve elden ele geçtikçe de bozukluk artmıştır· Bu damgaları atlara basan kimseler de bu harfleri bilmediklerinden gâh normal vaziyette basarlarsa da bazan ufkî, ya alt, üst veya tersine basmışlardır.»*** diyor.

Üstad Rıza Nur'un; bu fikirlerine ben de, iştirak ediyorum. Çünki: Bugün halk hakikaten damgaların durumlarına vakıf

[1] «Sinop damgaları» Konya Mecmuası sayı 36 S. 13

değildir. Yalnız bir fark; Bu işaretlerin «**Harf**» olmaktan ziyade birer belge olduğuna da inanıyorum.

Eğer, bu damgalar belge olmayupta birer harf olmuş olsalardı; millî harsımızın biricik bekcisi olan köylülerimiz; bilhassa köy kadınlarımız gibi okuma yazma ile hiç ilgisi olmayan halkımız arasında yaşamış olmasına imkân verilemezdi.

Bunun için ben, şu küçücük kitabımın içinde: **En, İm** ve doğrudan doğruya halkın eski millî kaidelere uygun olarak kullandığı **Damgalara** bir yazı bakiyesidir diyemiyorum.

Eğer ben, bu damgaları (Kâşgarlının tarif ettiği gibi) aynen görmemiş ve atlara ateşte kızdırılarak basıldığına rastlamamış olsaydım belki; arkadaşımız Mahmut Mes'ut Koman gibi bunları eski yazılarımızda arardım. [1] Ve şüphesiz ki: Bu çalışmamda haksız olmazdım.

Çünki bu işaretler yalnız Orhun değil; Tokyo, Çin, Ordu yazıları arasında da eşler bulacak kâbiliyettedirler. [2]

Ben bu damgaların; hayvanlara vurulnuğunu gözümle gördüğüm, elimle tuttuğum ve hediye olara bir kaç danesini aynen Müzenin Etnoğrafya kısmına getirdiğim için bunların harften ziyade hayvan ayırt etmek için birer belge olduğuna kail oldum.

Ben, hattâ okuyucularımı, bu gibi millî alışkanlıkların: Yazıdan daha önce: başlamış bulunduğuna inandırmak ve aşırı olarak: Bu ğibi âdetlerin Prehistorik çağlarda avcı (ki : Türklerin avcı oldukları muhakkaktır.) insanların avladıkları avların

---

[1] «Orhun alfabesinin Anadoluda izleri» Konya Halkevi neşriyatı (Sayı: 2 Babalık Matbaası: 1933) Değerli bir çalışma mahsulü olan bu eseri öğmemek mümkün değildir.

[2] Bakınız: Hüseyin Kocabaş «Porsilencilik tarihi» sahife 75 de «Ming» devrinin markaları arasında Çin damgalarına. (numara: 12, 13, 14, 15)

canlılarını üleştikten sonra sahip oldukları mallarda kullanmak zorunda kaldıklarına kadar bile, götürmek isteyorum.

Arkeoloji âleminde ve Şematik resim işlerinde de bu kaziyye böyledir. Yani her arkeoloğ; yazı devrinden önce damga ve işaretler arar; kazılarda bunları çeşitli renklerle manalandırmağa çalışır.

Bu gün damgacılığı iptidaî insanlarda; Amerika, Afrika yerlileri arasında da görmek mümkündür. [1] Okumasını yazmasını hiç bilmeyen (nota bilmediği halde şarkı söyleyen insanlar gibi) kabileler içinde dokumalara, ev eşyalarına ve döğme suretile insan vucutlarına urulan bir takım şekiller, elbette yazı veya harf olmaktan çok uzaktırlar.

Bana kalırsa bu bahsi münakaşa zemini yapmağa bile lüzum yoktur. Çünki: Türkün köylüsü ve yürüğü bugün hâlâ bu işaretlerin adına: «**Damga, İm, En**» deyor. Bunlar birer harf dahi olsa Türk onları damga olarak tanıyor. Bu şekiller böylelikle ad aldıktan sonra bunların hüviyetini değiştirmeğe ise bizim salâhiyetimiz yoktur.

Bunun için ben kitabıma hakli olarak «***Anadoluda Türk Damgaları***» adını vermiş bulunuyorum.

Tekrar eder ve umarım ki: Damga urma işi, şuursuz bir hareket değildir. Bunlar, mutlaka eski bir göreneğin ve duyalağın tesirleri altında pisikolöjik bir cebrin üstün baskıları ile günümüze kadar erişmiş ve yaşamasına devam edegelmiştir. Halbuki: «***Kafkas Damgalarından***» başka; bu eski âdetimiz çok uzak olmayan bir çağda tam manasiyle kullanılıyordu. Bunun en büyük delili elimizdeki kitaplardır. Oğuz boy damgalarından maada bir çok Türk boyları arasında da bu âdetin

---

[1] Bakınız: Filozof Wun'nin (Milletler Ruhiyatı) na mütercimi; Zıya Talât.

cari oluşudur. Meselâ: ***Naymanlardan, Karakeriler, Sarı cumartlar, Sadlar ve Telular*** ile ***Karakırgızlardan; Kaşkatabanlar*** ve ***Baganlardan İssen*** ve ***Serkeşlerle Celâyiriler*** ayrı ayrı damgalar kullanmışlardır.

Bunların arasında ***Dağıstanlılar ve Kafkasyalıların*** âdet edindikleri damgalar başkadır. Bunların kullandıkları damgaların çoğunun Orhun yazılariyle benzerliği daha yakın gibi görünmektedir. [1]

Yakın çağlara kadar genel olarak; şimdi ise bir hâtıra halinde kullanılmakta olduğunu gördüğümüz damgaların adı «Tamgalığ» dır. Üstat Besim Atalay'ın tercüme ettiği Divanda bu bahıs şöyle izah edilmiştir [2].

«Tamgalık: Küçük ibrik» Tamgalık: «Bir kişilik sofra. Asılı Tamgalığ olup damga vurulmuş anlamınadır. Hakanlar ibriklerini, kendilerine özger olan sofralarını mühürlerler; bunlarda bir kişiye yetecek kadar yiyecek ve içecek vardır; sonraları, hakandan başkası kullanmasın diye üzerlerine damga vurulmuş, böylelikle «Tamgalık» kelimesi her küçük ibrik ve sofra için ad olmuştur.

Şu izahatimizle vardığımız sonucun kısası şudur:

1 — Bu işaretlerin; çoğu yazı olmayup damgadır.

2 — Bu damgalar, Türk Ulusuna aittir. İş sahasında halkımızın; pisikolojik, sosyolojik, ekonomik ve ahlâksel görüş, duyuş ve yürüyüş tarzını anlatmaktadır.

3 — Bu işaretlerin diğer milletlerde benzerleri olmakla beraber onlardan çıkmış ve onlardan alınmış bir belge olmadıklarını belki: Bunların onlara örnek olmuş bulunduklarını düşünmek yerinde olur.

4 — Yurdumuzun pek dar bir sahasında şöylece bir el uzatmakla elde ettiğimiz bu materyaller daha geniş bir muhit içinde tetkik edilecek olursa; bu türlü, türlü motif ve malzemeleriyle milletimizin tarihî kıymetini bir kat daha arttıracağı kanaatinin her genç için bir ideal olması lâzımdır.

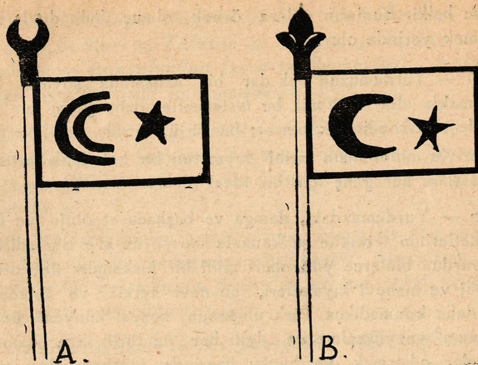
5 — Yurdumuzdaki, damga ve başkaca etnoloji ve folklör kıymetlerinin tetkikile şu kanaata varıyoruz ki : Bu milletin ve bu yurdun binlerce yıldanberi millî bir kıskançlık ile korunmuş maddî ve manevî kıymetleri, bu nevi tetkik ve tetebbularla meydana konmadıkça Türk ulusunun sosyal bünyesi üzerinde ilerleme ve yükselme ile ilgili her ne türlü ilim, kanun ve kaideleri çıkarmak ve bunlar üzerinde müsbet işler görmek güçtür.

Bu bakımdan bilhassa; memleket sosyolojisi, memleket terbiye işleri ve yüksek ahlak temelleri kurmak için; **Canlı Halk Kitabını** dikkatle okumak ve onu tahlil etmek zorunda olduğumuzu bir defa daha söylemekle sevinç duyuyoruz.

---

[1] Kafkas damgalarından kitabımızda örnek olacak yalnız iki tane bulunuyor.

[2] Damgalık: Cilt 1. Sahife 527

Not :

Damgalarda ufak bir noktaya dokunmak istiyorum : « Türk bayrağının » damgalarla münasebeti olup olmadığı meselesini teşkil eden bu nokta; yalınız psikoloji bir mesele halinde kabûl olunmalıdır.

Türk bayrağının alâmetleri olan «Ay, Yıldız» ın Sus hafriyatında çıkan hilâl ile Pers paralarında, Roma sikkelerinde, Sasanîlerde, Moğol bayraklarında, yay oktan sonra Selçuk paralarında ve nihayet Osmanlıların bir çok şehir ve askerî meslek sancaklarında bu alâmetin bulunduğunu biliyoruz. Natürist olan Türkler eski devirlerde bilhassa; göklerin azametinden damgalarının türemesi mümkün ise de damgalar meydana geldikten sonra bu damgaların bayraklara tesir etmesi de varidi hatır olabilir.

Bu bakımdan Türk bayrağı, « Bayat ve Eymur, Karaevlû, Beydili, Çavildar, Yazgır» damgalarının birleşmesile de temsil olunabilir bir mahiyet göstermektedir sanıyorum.

Meselâ : « A » şeklini ele alalım ve şekillere dikkat edelim;

1 — Bayrak sereni « Beydili » bayrağımızın hilâl ve yıldızını koruyan mustatil; « Karaevlû » çifte hilâle benzeyen örnek « Çuvaldar » beş köşeli yıldız ise « Yazgır » damgalarının tıpkısıdır.

« B » şeklini inceleyecek olursak bu belge ve yahut «Türk bayrağı » da yine Türk boy damgalarile yakınlık peyda etmekten hâli değildir.

2 — Bayrağın sereni « Bayat » Bayrağımızın hilâl ve yıldızını koruyan mustatil şekil; « Karaevlû » hilâl halindeki motif ise doğrudan doğruya « Beydili » yahut da « Kayiğ » olduğu gibi yıldız tekrar « Yazgır » damgasının aynıdır.

« Türk bayrağının » bugünkü şeklinin çok yakın bir mâzide meydana geldiğini bildiğimiz halde bu eski motiflerimizin — bilmiyerek bile olsa — onun üzerinde psikolojik bir baskı yaptığına inanmamak için, hiç de sebep yoktur.

3 — Gönül istiyorki; yakın zamanlara kadar tekke bayraklarında ve eskiden beri bir çok mukaddes alemlerde yer bulan « B » örneğindeki seren direğinde kullanılan Bayat işareti « Cumhuriyet » bayrağının sereninde de yer alsın ve bu Bayat belgesi; ebediyen Türk milletinin öğünçleri arasından kaybolup gitmesin.

31 — XII — 1943

R. Y.